

Фонд за науку
Републике Србије

(Ре)креирање јавних отворених простора у стамбеним подручјима: Водич за партиципацију и имплементацију

Аутори: RePOS тим

Пројекат: Реинтегрисање јавног отвореног простора у стамбеним подручјима: промена парадигме планирања и перспективе пројектовања за отпорну урбану будућност – REPOS

Истраживање је спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, БРОЈ ПРОЈЕКТА 7572

Фонд за науку
Републике Србије

(Ре)креирање јавних отворених простора у стамбеним подручјима: Водич за партиципацију и имплементацију

Резултат 3.3.

Аутори:

RePOS тим

Фебруар 2026

RePOS тим: др Милена Динић Бранковић – руководилац пројекта, др Љиљана Василевска координатор радног пакета 1, др Ивана Богдановић Протић - координатор радног пакета 3, др Јелена Живковић, др Милица Љубеновић, др Јелена Ђекић, др Милица Игић, др Михаило Митковић, др Данијела Милановић, др Магдалена Славковић

(РЕ)КРЕИРАЊЕ ЈАВНИХ ОТВОРЕНИХ ПРОСТОРА У СТАМБЕНИМ ПОДРУЧЈИМА: ВОДИЧ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ

Изјава

Ова публикација *(Ре)креирање јавних отворених простора у стамбеним подручјима: Водич за партиципацију и имплементацију* је сачињена уз финансијску подршку Фонда за науку Републике Србије. За садржину ове публикације искључиво је одговоран RePOS тим, односно НИО Грађевинско-архитектонски факултет - Универзитет у Нишу и НИО Архитектонски факултет - Универзитет у Београду, и та садржина не изражава ставове Фонда за науку Републике Србије.

Рецензент

Проф. др Миомир Васов

Издавач

ГРАЂЕВИНСКО-АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ - УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

За издавача

Проф. др Славиша Трајковић, декан

Објављивање овог водича одобрило је Наставно-научно веће Грађевинско-архитектонског факултета Универзитета у Нишу
Одлуком бр. 8/128 од 23.04.2026. године

Дизајн, прелом и насловна страна: RePOS тим

Ауторска фотографија: Стамбено насеље Криве Ливаде у Нишу

Штампа: ГРАФИКА ГАЛЕБ ДОО, НИШ

Тираж: 40 примерака

ISBN 978-86-82810-28-5

Захвалница

Ово истраживање је спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, БРОЈ ПРОЈЕКТА 7572, *Reclaiming Public Open Space in Residential Areas: Shifting Planning Paradigms and Design Perspectives for a Resilient Urban Future* – RePOS.

За више информација о реинтегрисању јавних отворених простора у стамбеним подручјима, посетите веб страницу пројекта RePOS <https://www.repos-project.rs>

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
СМЕРНИЦЕ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ ГРАЂАНА У (РЕ)КРЕИРАЊУ ЈАВНИХ ОТВОРЕНИХ ПРОСТОРА	7
<i>Концептуални оквир и улога партиципације грађана</i>	<i>9</i>
<i>Кључне препреке и ограничења партиципације грађана у Србији.....</i>	<i>15</i>
<i>Смернице за унапређење партиципације грађана</i>	<i>19</i>
Општи оквир партиципације.....	19
Смернице за партиципацију у домену ПЛАНИРАЊА.....	20
Смернице за партиципацију у домену ДИЗАЈНА	21
Смернице за партиципацију у домену РЕАЛИЗАЦИЈЕ, КОРИШЋЕЊА И ОДРЖАВАЊА	22
Типологија актера у партиципативном процесу	23
<i>Алати за партиципацију</i>	<i>31</i>
СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА И ПРОЈЕКТА У СРБИЈИ	49
<i>Концептуални оквир имплементације урбанистичких планова и пројекта.....</i>	<i>51</i>
Животни циклус спровођења	52
Кључни актери и њихове улоге	56
Модел финансирања и извори средстава	57
Инструменти и механизми за спровођење	58

<i>Модел имплементације, обрасци и кључне препреке.....</i>	<i>63</i>
Модел имплементације у Србији	65
Обрасци имплементације у Србији.....	70
Процедурални токови	71
<i>Кључне препреке за имплементацију</i>	<i>75</i>
<i>Смернице за унапређење имплементације</i>	<i>79</i>
Смернице за унапређење институционалног оквира.....	81
Смернице за унапређење правног и регулаторног оквира.....	85
Смернице за финансирање и подстицаје.....	89
<i>Алати за имплементацију.....</i>	<i>93</i>
<i>Листа скраћеница</i>	<i>113</i>
<i>Литература.....</i>	<i>114</i>
<i>Списак табела</i>	<i>117</i>
<i>Списак слика</i>	<i>117</i>
<i>Извори илустрација у поглављу Алати за партиципацију.....</i>	<i>118</i>
<i>Извори илустрација у поглављу Алати за имплементацију....</i>	<i>119</i>

УВОД

Овај водич представља оперативни документ који нуди применљиве и системски утемељене препоруке за унапређење партиципације грађана и јачање имплементације урбанистичких планова и пројеката јавних отворених простора (ЈОП) у вишепородичним стамбеним подручјима (ВСП). Полази се од претпоставке да квалитет ЈОП-а не зависи искључиво од планских и пројектантских решења, већ од целовитог процеса који обухвата рано укључивање релевантних актера, заједничко обликовање циљева и решења, доследну реализацију, дугорочно управљање и одржавање, као и систематско праћење и евалуацију постигнутих социјалних, еколошких и функционалних ефеката.

У том оквиру, водич има за циљ да идентификује и предложи подстицајне, образовне, институционалне и, где је то оправдано, регулаторне мере које омогућавају да партиципација грађана превазиђе доминантно формални и реактивни карактер и прерасте у проактиван, оснажујући и инклузиван процес. Посебан нагласак стављен је на успостављање јасне везе између партиципације и имплементације, како би се допринос грађана рефлектовао не само у фази планирања, већ и у конкретним пројектним одлукама, организационим и управљачким аранжманима, као и у фазама коришћења, одржавања и евалуације ефеката

ЈОП-а. Водич стога нуди кохерентан и применљив оквир, у виду смерница и каталога алата, намењен деловању у реалним институционалним и процедуралним условима, у складу са интегрисаним приступом дефинисаним у Водичу за урбанистичко планирање и пројектовање јавног отвореног простора у стамбеним подручјима¹.

Развој ЈОП-а у ВСП-а у Србији одвија се у сложенем урбаном, друштвеном и институционалном контексту. Наслеђена стамбена подручја, карактеристична по релативно великим и просторно континуираним отвореним површинама, данас се суочавају са процесима деградације, нејасним режимима власништва и управљања, као и притисцима денсификације. Паралелно са тим, у савременим развојним пројектима ЈОП-а су често недовољно обезбеђени или маргинализовани, услед тржишно условљених образаца развоја и ограничених јавних инвестиција. Чак и у ситуацијама када планска документација постоји, њена реализација и дугорочно одржавање ЈОП-а у пракси остају неуједначени, што је последица комбинације правних и институционалних нејасноћа, слабих инструмената имплементације и недовољно развијених механизма мониторинга и евалуације.

1 RePOS Team, доступно на: <https://www.repos-project.rs/pdf/vodich-za-urbanisticko-planiranje-i-projektovanje-jop-a-u-stambenim-podrucjima.pdf>

Додатни изазов представља начин на који се успешност урбанистичких планова и пројеката ЈОП-а мери у пракси. Доминација административних показатеља, попут броја издатих дозвола или реализованих пројеката, потискује систематско праћење стварних социјалних, еколошких и функционалних ефеката ЈОП-а. Иако процеси дигитализације планерских и управљачких процедура имају потенцијал да унапреде транспарентност, могућност праћења и доступност информација, њихова пуна операционализација је још увек ограничена, што умањује могућност доношења одлука заснованих на доказима у области развоја и управљања ЈОП-а.

У таквом контексту, партиципација грађана добија стратешки значај. Она се не разуме искључиво као инструмент демократског учешћа, већ као кључни инструмент за реалније сагледавање потреба корисника ЈОП-а, правовремено препознавање конфликта и ризика, као и јачање локалних капацитета за ко-управљање и дугорочну бригу о ЈОП-у. Ефикасна партиципација представља предуслов за легитимитет планских и пројектних одлука, али и за њихову одрживост у фазама коришћења и одржавања ЈОП-а.

Визија водича усмерена је ка преласку са фрагментисаних, формалних и једнократних интервенција на интегрисани, континуирани и мерљив модел развоја ЈОП-а у

вишепородичним насељима. У том моделу грађани су препознати као активни и равноправни актери кроз цео животни циклус ЈОП-а, док се планирање, пројектовање, имплементација и одржавање сагледавају као међусобно повезане фазе једног процеса. Партиципација се посматра као стандард управљања квалитетом ЈОП-а, а не као процедурална обавеза, уз јасно дефинисане одговорности институција, обавезну повратну информацију и систематско праћење ефеката.

Посебан допринос овом приступу представља повезивање партиципације и имплементације са применом иновативних решења у развоју ЈОП-а, укључујући дигитална решења, решења заснована на природи, мултифункционална просторна решења, социјално-културна решења и унапређене моделе управљања. У том оквиру, социјално-културна решења имају нарочито значајну улогу, јер повезују развој ЈОП-а са социјалном инклузијом, смањењем неједнакости, безбедношћу, друштвеном отпорношћу и дугорочним ангажовањем грађана.

На крају, овај водич пружа подршку актерима укљученим у планирање, пројектовање и управљање ЈОП-а у ВСП-а, са циљем да унапреди квалитет простора, легитимитет одлука и дугорочну одрживост интервенција кроз интегрисану примену партиципативних и имплементационих приступа.

**СМЕРНИЦЕ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ ГРАЂАНА
У (РЕ)КРЕИРАЊУ
ЈАВНИХ ОТВОРЕНИХ ПРОСТОРА**

КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР И УЛОГА ПАРТИЦИПАЦИЈЕ ГРАЂАНА

Партиципација грађана представља кључни предуслов за успешно (ре)креирање, ревитализацију и дугорочно управљање јавним отвореним просторима (ЈОП), посебно у стамбеним насељима са вишепородичним становањем. ЈОП-ови су друштвено произведени и динамични простори чији квалитет, употребљивост и одрживост зависе од потреба, пракси и вредности њихових корисника. Партиципација грађана не ограничава се на формалне консултације, већ обухвата колаборативне и инклузивне процесе који повезују планирање, пројектовање, реализацију и одржавање. Ово поглавље пружа концептуални оквир за разумевање улоге и облика партиципације у (ре)креирању ЈОП-ова.

Партиципација је једна од кључних парадигми савременог урбанистичког планирања и пројектовања. Према UN-Habitat-у (2020), она обухвата партиципативно планирање, заједничко пројектовање, копродукцију, заједничко управљање и инклузивно доношење одлука, као приступе засноване на вредностима инклузивности, сарадње и равноправности у управљању урбаним ресурсима (Табела 1).

Табела 1. Оперативне и аналитичке типологије партиципације у планирању, пројектовању и реализацији

Партиципација у планирању
▪ Консултативна партиципација – анкете и полуструктурисани интервјуи са становницима ▪ Заједничко осмишљавање – равноправно учешће грађана и стручњака у концептуализацији простора ▪ Дигитална партиципација – платформе за изражавање потреба, коментарисање и визуелизацију идеја ▪ Партиципација кроз евалуацију – укључивање становника у оцењивање реализованих пројеката
Партиципација у пројектовању
▪ Заједничко коментарисање предлога – прикупљање мишљења грађана о предложеним решењима ▪ Ограничено заједничко пројектовање – учешће кроз преференције и предлоге ▪ Дијалог стручњака и грађана – интерактивна размена током финализације пројектних решења
Партиципација у реализацији и одржавању
▪ Заједничко управљање – грађани као партнери у одржавању ЈОП-ова ▪ Грађански надзор и евалуација коришћења – континуирано праћење и оцењивање функционалности простора

Извор: Arnstein (1969), Sanoff (2000), Sanders & Stappers (2008), Ostrom (1990), De Magalhães&Carmona (2009), Healey (1997), Innes & Booher (2004)

Табела 2. Актери партиципације по облику/фази и њиховом начину укључивања

Фаза партиципације	Планирање	Пројектовање	Имплементација/Одржавање
Грађани	Анкете, изражавање потреба, заједничко креирање визије	Коментарисање решења, валидација	Заједничко управљање, партиципација у активностима
Стручњаци	Прикупљање релевантних сазнања; олакшавање креирања визије	Заједничко пројектовање, адаптација решења	Техничка подршка
Локална самоуправа	Организација процеса, увид у регулативу	Координација поступка	Управљање, одржавање инфраструктуре
Приватни сектор	Учешће кроз партнерства	Савети о одрживости / инвестицијама	Финансије, оперативна подршка
Цивилно друштво / НВО	Заступање угрожених група	Заступање интереса заједнице	Едукација и посредовање
Легенда:	 Активно учешће	 Повремено или индиректно учешће	

Извор: Arnstein (1969), Sanoff (2000), Sanders & Stappers (2008), Ostrom (1990), De Magalhães & Carmona (2009), Healey (1997), Innes & Booher (2004)

Ове типологије су у складу са принципима UN-Habitat-а, јер додатно разлажу учешће по фазама (планирање – пројектовање – управљање), прецизније дефинишу нивое интензитета учешћа (нпр. консултације у односу на заједничко креирање) и повезују их са конкретним методама ангажовања.

Различити актери учествују у различитим облицима/фазама учешћа – грађани, стручњаци (планери, урбанисти, пројектанти, пејзажни архитекти и др.), локална самоуправа, приватни сектор и цивилно друштво/НВО. Начини и облици њиховог ангажовања приказани су у Табели 2.

Текст који следи представља кључне карактеристике четири аналитичке типологије учешћа у планирању.

Консултативна партиципација

Значење: Облик укључивања у ком грађани пружају информације, мишљења и предлоге који се затим користе од стране стручњака и доносиоца одлука. Овај тип не укључује заједничко доношење одлука, већ узима мишљења грађана као важан допринос.

Примењене методе: 1) анкете (*online* и *уживо*); 2) полуструктурисани интервјуи; 3) фокус групе са различитим групама становника; 4) јавни форуми.

Предности: 1) пружа увид у стварне потребе и проблеме заједнице; 2) релативно лако за организовање и спровођење.

Ограничења: 1) грађани немају контролу над коначним резултатом; 2) постоји ризик да мишљења грађана буду саслушана, али не и узета у обзир.

Пример: У стамбеном насељу спроводи се анкета међу становницима о недостатку дечјих игралишта или рекреативних садржаја за одрасле. Резултати анкете се анализирају и деле са тимом за планирање и пројектовање.

Заједничко осмишљавање

Значење: Активна и равноправна сарадња између грађана и стручњака у процесу креирања визије простора. Подразумева не само изражавање мишљења, већ и директно учешће у обликовању идеја.

Примењене методе: 1) партиципативне радионице (кодизајн); 2) маштовите мапе и колажи („мапирање заједнице“); 3) сценарији или „шта ако“ модели; 4) партиципативни модели.

Предности: 1) повећава осећај припадности 2) повећава легитимитет решења и смањује отпор заједнице; 3) може допринети креирању и примени иновативних решења.

Ограничења: 1) захтева време, вештине вођења и поверење; 2) теже укључивање маргинализованих група без посредника.

Пример: На заједничкој радионици, становници предлажу шта желе у свом унутрашњем блоковском дворишту, цртају на мапама и разговарају са урбанистима о могућностима интегрисања својих идеја у планове и пројекте, у складу са важећим прописима.

Дигитална партиципација

Значење: Коришћење дигиталних алата за омогућавање учешћа грађана у планирању — посебно корисно када физичко присуство није могуће.

Примењене методе и алати: 1) *online* платформе за коментарисање планова; 2) 3D и 2D визуелизације ради лакшег разумевања; 3) интерактивне мапе (грађани означавају проблематична подручја или предлоге); 4) мобилне апликације за исказивање потреба и преференција.

Предности: 1) већа доступност (посебно за млађе генерације); 2) транспарентност — сви могу видети информације и коментаре; 3) брза обрада великог броја одговора.

Ограничења: 1) дигитална писменост и приступ интернету нису једнаки за све; 2) недостатак директног контакта и спонтаног дијалога.

Пример: Грађани приступају *online* мапи свог стамбеног подручја и означавају места где се осећају несигурно, где желе више зеленила или коментаришу предложени приказ парка у подручју вишепородичног становања.

Партиципација кроз евалуацију (накнадна партиципација)

Значење: Укључивање заједнице у евалуацију завршених пројеката — пружање повратних информација о томе да ли је простор успешно реализован, функционалан и да ли задовољава реалне потребе становника.

Примењене методе: 1) посматрање понашања корисника; 2) анкете након коришћења простора; 3) надзор од стране грађана; 4) евалуационе радионице и дискусије.

Предности: 1) обogaћује знање за будуће пројекте; 2) гради осећај одговорности и дугорочне бриге о простору.

Ограничења: 1) ретко се спроводи систематски; 2) захтева методолошку строгост и институционалну подршку.

Пример: Годину дана након реновирања парка, становници учествују у анкети за евалуацију о томе како користе простор, шта им недостаје и колико су задовољни безбедношћу.

На основу карактеристика различитих типова партиципације, може се закључити да је најефикаснија партиципација у планирању она које није једносмерна и која подразумева континуирани дијалог, препознавање локалног знања и отвореност за модификовање решења. Савремени модели, као што су радионице типа „*design charrette*“ или приступи „живе лабораторије“, комбинују све ове облике партиципације кроз итеративни процес (Sanders & Stappers, 2008; Evans et al., 2015).

У теорији и пракси, препознају се различити нивои партиципације у зависности од степена моћи и утицаја који грађани имају у доношењу одлука. Поред Арнштајнове лествице партиципације (Arnstein, 1969), модерни модели укључују IAP2 спектар, који описује континуум партиципативних пракси — од информисања до оснаживања грађана. На пример, манипулација и информативно-едукативни приступ без утицаја на одлучивање нису облици партиципације, већ најнижи нивои где грађани формално учествују без стварног утицаја на одлуке. Насупрот томе, врсте партиципације као што су заједничко креирање, заједничко управљање или евалуација могу се реализовати на различитим нивоима партиципације у зависности од тога ко их иницира и у којој мери је заједници заиста додељена моћ.

Међународна асоцијација за јавну партиципацију (*The International Association for Public Participation - IAP2*) (IAP2, 2018) развила је модел познат као **Спектар партиципације**, који данас представља један од најчешће коришћених алата за планирање и комуникацију са грађанима, посебно у урбанистичком планирању, архитектури, заштити животне средине и креирању јавних политика.

Предност овог модела је у томе што јасно дефинише улогу јавности и грађана, олакшавајући процесе планирања и управљања. Модел обухвата пет нивоа партиципације (Табела 3), фокусирајући се на степен утицаја грађана у доношењу одлука. Ниједан од нивоа се не сматра „бољим“, већ прикладнијим у зависности од конкретног контекста, циљева и тема процеса.

Иако савремени теоријски и нормативни оквири јасно наглашавају значај раног, континуираног и инклузивног партиципирања грађана у (ре)креирању ЈОП-ова, њихова примена у реалним процесима планирања и управљања често је ограничена бројним институционалним, процедурним, друштвеним и културним факторима. Јаз између концепцијски пожељних модела партиципације и њихове стварне имплементације у пракси представља један од кључних изазова савременог управљања ЈОП-овима. Стога се наредно поглавље фокусира на идентификацију

главних баријера и ограничења која утичу на обим, квалитет и ефикасност учешћа грађана.

Табела 3. IAP2 Нивои партиципације грађана у процесу планирања и доношења одлука

Ниво	Циљ	Улога грађана	Порука јавности
Информисање	Пружити информације и објашњења	Пасивни примаоци информација	Бићете информисани
Консултовање	Прикупити повратне информације	Изражавање мишљења и ставова	Узећемо у обзир ваше коментаре
Укључивање	Укључити грађане у анализу и дефинисање опција	Активно учествовање у процесу	Узећемо у обзир ваше ставове током целог процеса
Сарадња	Заједнички развијати решења и алтернативе	Сарадња са доносиоцима одлука	Радићемо са вама да пронађемо најбоље решење
Овлашћивање	Делегирати доношење одлука грађанима	Грађани доносе кључне одлуке	Спровешћемо оно што одлучите

Извор: *International Association for Public Participation (IAP2) (2018).*

Спортско игралиште уређено на паркингу, на основу иницијативе станара, у насељу Милева Марић Ајнштајн, Београд

Извор: Јелена Живковић

КЉУЧНЕ ПРЕПРЕКЕ И ОГРАНИЧЕЊА ПАРТИЦИПАЦИЈЕ ГРАЂАНА У СРБИЈИ

Овај одељак анализира **главне слабости у спровођењу партиципативних процеса у Србији**, ослањајући се на искуства из студија случаја спроведених у оквиру радног пакета RePOS WP3², као и на документоване примере грађанских иницијатива и конфликта у вези са јавним отвореним просторима.

Анализе показују да препреке учешћу нису изоловане нити ситуационе, већ структурне и системске, укоренење у законодавном и институционалном оквиру и планерској пракси.

Формалност и бирократски модел партиципације

Једна од кључних препрека ефикасној партиципацији грађана јесте чињеница да је постојећа пракса у Србији **претежно формална, минимална по обиму и бирократски структурирана**.

Учешће грађана се најчешће своди на законски прописане процедуре, без стварног утицаја на доношење одлука, при чему **партиципација остаје реактивна и симболична**.

Иако важећи законодавни оквир експлицитно прописује обавезу јавног увида и учешћа јавности, начин на који су ови механизми дефинисани и примењени одражава **„одозго-надоле”, традиционални модел планирања**.

Грађани се у том моделу третирају као актери који дају примедбе на већ обликована решења, уместо као равноправни учесници у њиховом настајању.

Последица оваквог приступа јесте тзв. **процедурална партиципација**, у којој се формално испуњава законска обавеза, али се суштински не остварују дијалог, заједничко учење и ко-одлучивање.

Недостатак адекватног правног оквира за ЈОП

Додатно ограничење партиципацији произлази из чињенице да **важећи законодавни оквир не препознаје јавни простор нити јавни отворени простор као посебне планске категорије**.

Овај нормативни недостатак има директне последице по начин на који се партиципација спроводи.

² Видети резултате D3.1 и D3.2, RePOS, <https://www.repos-project.rs/>

У одсуству јасне дефиниције ЈОП-а:

- не постоје специфични партиципативни механизми прилагођени њиховој просторној, социјалној и функционалној природи,
- не дефинишу се посебне обавезе институција у погледу укључивања стварних корисника простора,
- јавни отворени простори се често третирају као секундарни елементи у односу на саобраћајну и инфраструктурну мрежу.

Такав оквир ограничава развој **специјализованих партиципативних процедура за ЈОП** и доприноси њиховој маргинализацији у планерској и имплементационој пракси.

Закасна и реактивна партиципација

Анализе студија случаја указују да се партиципација грађана у Србији најчешће спроводи у **касим фазама планерског процеса**, када су основне одлуке већ донете, а могућност суштинског утицаја грађана знатно смањена.

У појединим анализираним случајевима, партиципација се активира тек у завршним фазама израде планске документације. Слично томе, истраживања у већим урбаним центрима³ указују да становници често нису благовремено информисани о плановима развоја јавних

отворених простора и изражавају незадовољство резултатима њихове имплементације.

Због изостанка раног информисања и укључивања, грађани се често мобилишу **реактивно**, тек након усвајања планова или у фази реализације. То потврђују и документовани примери грађанских иницијатива и конфликта⁴, где је изостанак ране партиципације довео до протеста и оспоравања већ донетих одлука.

Реактивна партиципација повећава друштвене тензије, продужава процесе и доводи у питање **легитимитет планских и пројектних решења**.

Неповерење и пасивност грађана

Истраживања спроведена у оквиру WP3 указују на изражено **неповерење грађана у институције** и раширену перцепцију да њихово учешће нема стварни утицај на исходе процеса. Становници често сами идентификују неактивност заједнице и недостатак интересовања за укључивање, што се показује као последица претходних искустава са формалном и неефикасном партиципацијом (Bogdanović Protić, 2016). Занемаривање потреба корисника у планирању и пројектовању ЈОП доводи до низа негативних ефеката, укључујући:

³ Пример Ниша (D3.1 и D3.2, RePOS, <https://www.repos-project.rs/>)

⁴ Пример Београда и Лесковца (D3.1 и D3.2, RePOS, <https://www.repos-project.rs/>)

- одсуство дугорочног ангажовања станара,
- слабу идентификацију са простором,
- недостатак бриге о простору након реализације.

У том смислу, пасивност грађана не представља узрок проблема, **већ последицу дуготрајног искључивања из стварног одлучивања.**

Техничко-административни приступ у планерској пракси

Још једна значајна препрека партиципацији односи се на доминантни техничко-административни приступ у планирању, нарочито у контексту наслеђених вишепородичних стамбених насеља. У таквим плановима приоритет се често даје:

- саобраћајним решењима,
- инфраструктурним системима,
- техничком уређењу и пејзажном обликовању,

док се становници посматрају првенствено као будући корисници простора, а не као активни партнери у његовом обликовању.

Овакав приступ доводи до раскорака између планских решења и стварних потреба заједнице, чиме се додатно умањује смисао партиципације и отежава каснија имплементација.

Изостанак раног увида и стварне информисаности

Посебан проблем представља **изостанак раног и јасног информисања грађана.** Документовани примери из праксе (нпр. илустративно: плански процеси у насељима попут Дубочице) показују да формални јавни увид, чак и када не генерише примедбе, не значи да су грађани заиста информисани или да прихватају предложена решења

Ови случајеви јасно указују да:

- формална сагласност не значи стварну информисаност,
- одсуство примедби не значи прихватање решења,
- без раног, разумљивог и транспарентног информисања партиципација губи своју суштину.

ПРОЦЕС УЧЕШЋА ГРАЂАНА У (ПОНОВНОМ) КРЕИРАЊУ ЈАВНИХ ОТВОРЕНИХ ПОВРШИНА У ВИШЕПОРОДИЧНИМ СТАМБЕНИМ НАСЕЉИМА

ОД ИНИЦИЈАТИВЕ ДО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ

Друштвени

Еколошки

Друштвено / физички

Управљачки

Управљачки

Управљачки

1. КОНСУЛТАЦИЈЕ И ИДЕЈЕ

Онлајн анкете
(Bang the Table,
CitizenLab)

Радионице

Прикупљање идеја
и мишљења

2. МАПИРАЊЕ И АНАЛИЗА

Maptionnaire,
PublicInput,
OpenStreetMap

Мапирање предлога
локално знање

3. ВИЗУАЛИЗАЦИЈА И СИМУЛАЦИЈА

3Д Модели
(CityScope,
SketchUp VR)

Тестирање урбаних
сценарија

4. ЗАЈЕДНИЧКО ПЛАНИРАЊЕ И КО-КРЕАЦИЈА

UrbanPlan,
Cities: Skylines

Дискусија и заједничко
креирање решења

5. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И ПРАЋЕЊЕ

Микро
Мезо
Макро

Имплементација и
повратне информације

Микро
Мезо

ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

Задаци и алати за партиципацију могу се преклапати
кроз фазе и домене партиципације, уз повратне информације и заједничко креирање решења.

Микро
Макро
суседство

Задаци и алати за партиципацију могу се преклапати
кроз фазе и домене партиципације, уз повратне
информације и заједничко креирање решења.

СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ ГРАЂАНА

Општи оквир партиципације

Партиципација грађана у (ре)креирању јавних отворених простора у вишепородичним стамбеним насељима представља кључни предуслов за њихову функционалност, инклузивност и дугорочну одрживост. За разлику од других типова јавних простора, ЈОП-ови у оквиру стамбених подручја имају изражену свакодневну употребну димензију и директно су повезани са квалитетом становања, будући да представљају заједнички ресурс.

У том контексту, партиципативни процеси омогућавају да се ЈОП-ови развијају као прилагодљива и отпорна окружења, усклађена са динамичним друштвеним, демографским и просторним условима. Активно укључивање корисника доприноси бољем препознавању потреба локалне заједнице, јачању осећаја припадности простору и успостављању одрживих модела коришћења и одржавања.

Смернице полазе од схватања партиципације као континуираног процеса који обухвата и који се **реализује** кроз **три кључна домена**:

- **планирање** (од аналитичке фазе до усвајања планских решења);

- **дизајн** (разрада програмских, пројектних и обликовних решења);
- **реализација** (укључујући коришћење, уређење и одржавање ЈОП-ова).

Три кључне области подршке спровођењу партиципације у оквиру наведених домена су:

- **институционална** (институционални оквир, законска регулатива и организациона структура)
- **едукативна**
- **информативна**

Партиципација се **примењује** кроз **два кључна вида**:

- **формална партиципација** (институционално организоване и законом прописане облике);
- **неформална партиципација** (иницијативе, самоорганизовање, свакодневне праксе и грађанске акције).

Поред тога, партиципација се примењује на **различитим урбаним нивоима** спровођења:

- **макро** (ниво града)
- **мезо** (стамбено насеље)
- **микро** (непосредно окружење зграде или мање групације зграда).

Слика 1. Партиципација грађана у урбанистичком планирању

Извор: Адаптирано на основу <https://fastercapital.com/topics/public-participation-in-urban-planning-processes.html/1>

Смернице за партиципацију у домену ПЛАНИРАЊА

■ Институционална подршка

СМЕРНИЦА П1: Рано и континуирано укључивање актера у планирање јавних отворених простора

Партиципативни процеси треба да започну у раној, аналитичкој фази планирања јавних отворених простора у вишепородичним стамбеним насељима и да се спроводе континуирано током целог процеса израде планских докумената.

Рано укључивање станара и других релевантних актера омогућава идентификацију стварних потреба, вредности и проблема пре него што се планска решења дефинишу, чиме се повећава квалитет и прихватљивост планова.

СМЕРНИЦА П2: Јасно дефинисање улога, одговорности и домена партиципације

Неопходно је јасно дефинисати:

- фазе у којима се партиципација спроводи;
- обим утицаја учесника;
- алате и методе партиципације;
- одговорности институција, стручњака и грађана.

Транспарентно структуриран партиципативни процес смањује конфузију, спречава нереална очекивања и јача поверење између актера.

СМЕРНИЦА П3: Институционална координација партиципације

Планирање јавних отворених простора захтева међусекторску сарадњу. Препоручује се успостављање координационих механизма или радних тела која повезују урбанистичке службе, јавна предузећа, социјалне и комуналне секторе, као и представнике станара.

Без јасног институционалног носиоца, партиципативни процеси остају фрагментисани и недовољно ефикасни.

▪ Едукативна подршка

СМЕРНИЦА П4: Едукација станара о планерском процесу и правима на партиципацију

Станаре подручја вишепородичног становања треба систематски информисати и едуковати о:

- фазама планирања;
- начинима партиципације;
- правима и могућностима утицаја на одлуке.

Едукација доприноси активнијем и смисленијем учешћу, посебно на мезо и микро урбаном нивоу.

СМЕРНИЦА П5: Јачање капацитета институција и стручњака за партиципативно планирање

Институције и стручњаци укључени у планирање треба да развијају знања и вештине у области партиципативних метода, комуникације са заједницом и инклузивног планирања, како би партиципација била суштинска, а не формална.

▪ Информативна подршка

СМЕРНИЦА П6: Транспарентно и правовремено информисање о планским процесима

Информације о планираним интервенцијама у јавним отвореним просторима треба да буду:

- доступне;
- правовремене;
- прилагођене различитим циљним групама.

Препоручује се комбиновање класичних и дигиталних канала информисања, уз посебну пажњу на јасноћу и разумљивост садржаја.

Смернице за партиципацију у домену ДИЗАЈНА

▪ Институционална подршка

СМЕРНИЦА Д1: Примена ко-креативних и колаборативних модела дизајна

У фази дизајна јавних отворених простора препоручује се примена метода ко-дизајна које омогућавају активно укључивање корисника у обликовање просторних, функционалних и програмских решења. Ови модели су посебно значајни у вишепородичним стамбеним насељима, где се потребе и очекивања корисника значајно разликују.

Ко-креативни приступи доприносе бољем усаглашавању различитих интереса, повећавају прихватање дизајнерских решења и смањују ризик од накнадних конфликта у фази реализације и коришћења простора.

■ Едукативна подршка

СМЕРНИЦА Д2: Развој заједничког разумевања простора и потреба

Партиципативни дизајн треба користити као едукативни процес у коме станари, стручњаци и институције заједнички развијају разумевање простора, ограничења и могућности, чиме се јача локални идентитет и осећај припадности.

СМЕРНИЦА Д3: Промовисање флексибилног и адаптивног дизајна

Дизајнерска решења треба да буду флексибилна и прилагодљива променама потреба корисника током времена. Учешће грађана у овом процесу доприноси креирању простора који могу да еволуирају заједно са заједницом.

■ Информативна подршка

СМЕРНИЦА Д4: Визуелна и интерактивна комуникација дизајнерских решења

Дизајнерска решења треба представити кроз јасне, разумљиве и интерактивне форме (макете, скице, симулације, дигиталне приказе), како би сви учесници могли да разумеју и коментаришу предложене интервенције.

Смернице за партиципацију у домену РЕАЛИЗАЦИЈЕ, КОРИШЋЕЊА и ОДРЖАВАЊА

■ Институционална подршка

СМЕРНИЦА Р1: Укључивање станара у процесу коришћења и одржавања јавних отворених простора

Партиципација не треба да се завршава реализацијом простора. Препоручује се укључивање станара у процесе управљања, праћења и унапређења јавних отворених простора, посебно на микро и мезо нивоу.

СМЕРНИЦА Р2: Подршка неформалним облицима ко-управљања

Институције треба да препознају и подрже неформалне облике грађанског ангажмана, иницијативе и заједничке акције које доприносе очувању и активирању ЈОП-ова.

■ Едукативна подршка

СМЕРНИЦА Р3: Развој културе заједничке бриге о простору

Кроз едукативне активности, радионице и локалне програме потребно је јачати свест о заједничкој одговорности за јавне отворене просторе и подстицати дугорочно коришћење и одржавање.

■ Информативна подршка

СМЕРНИЦА Р4: Континуирана комуникација и повратне информације

Неопходно је обезбедити механизме за континуирано прикупљање повратних информација корисника о функционисању простора и квалитету одржавања, како би се омогућило његово стално унапређење.

Типологија актера у партиципативном процесу

У (ре)креирању ЈОП-ова у подручјима вишепородичног становања учествује више различитих актера, чије се улоге разликују у зависности од домена деловања, области подршке, начина партиципације и урбаног нивоа.

Ефективна партиципација подразумева јасно дефинисане облике комуникације и координације између различитих актера, како би се њихови појединачни доприноси интегрисали у процес планирања, дизајна и реализације. На тај начин обезбеђује се уважавање различитих интереса и потреба актера, што представља основу за развој функционалних, инклузивних и одрживих ЈОП-ова. Сарадња актера истовремено доприноси јачању осећаја заједничке

одговорности и дугорочној одрживости просторних интервенција.

Сваки актер у процес уноси јединствена знања, искуства и ресурсе, што је од суштинског значаја за суочавање са сложеним друштвеним, просторним и еколошким изазовима.

Препознавањем и вредновањем доприноса свих учесника, заједнице могу стварати просторе који истински одражавају њихове потребе и тежње. Поред тога, добро структурирана партиципација повећава поверење у планерске институције и подстиче континуирано ангажовање у бризи и управљању ЈОП-овима.

Кључни актери у партиципативном процесу су:

1. Институционални актери

- јединице локалне самоуправе
- градске управе и секретаријати
- јавна и комунална предузећа
- институције надлежне за планирање, изградњу и одржавање

Улога: иницирање процеса, регулација, координација, обезбеђивање ресурса.

Додатно, институционални актери имају кључну одговорност за успостављање стабилног оквира који

омогућава континуитет партиципативних процеса и њихову интеграцију у званичне планске и управљачке механизме. Овим се ствара основ за доследну примену партиципативних принципа у различитим фазама развоја простора.

2. Стручни актери

- урбанисти
- архитекте
- пејзажне архитекте
- планери
- други експерти

Улога: стручно обликовање процеса и решења, фасилитација партиципације, превођење потребе заједнице у просторно решење.

Њихова улога је и да обезбеде баланс између стручних стандарда, законских оквира и изражених потреба корисника, уз подстицање инклузивног дијалога током целог процеса. Посебан значај има њихова улога у превођењу сложених информација у разумљиве и приступачне форме.

3. Станари и корисници простора

- станари вишепородичних зграда
- савети станара и стамбене заједнице

- рањиве групе: деца, млади, старији, особе са инвалидитетом

Улога: идентификација потреба, вредности и проблема; активно учешће у планирању, дизајну и коришћењу простора.

Као непосредни корисници простора, они доприносе процесу својим свакодневним искуствима и знањем о локалном контексту, што је од пресудног значаја за квалитет и одрживост решења. Њихово укључивање доприноси већем степену прихватања и дугорочног коришћења уређених простора.

4. Организације цивилног друштва и неформалне групе

- удружења грађана
- локалне иницијативе
- неформалне групе и мреже

Улога: посредовање, мобилизација заједнице, покретање неформалних партиципативних процеса и грађанских акција.

Ови актери често делују као катализатори партиципације, доприносећи већој видљивости локалних иницијатива и повезивању различитих група унутар заједнице. На тај начин се подстиче континуитет грађанског ангажмана и јача друштвена кохезија у насељу.

ЛИНИЈСКИ ПАРК, БЕОГРАД: МАКРО И МЕЗО УРБАНИ НИВО

- **Партиципативна иницијатива коју је водио град**, спроведена у оквиру формалног урбанистичког планирања – *План детаљне регулације за Линејски парк – Београд, Градске општине Стари Град и Палилула*
- **Допринос партиципације грађана:** обликовање зелених површина и еколошких елемената; побољшање биодиверзитета, унапређење еколошког квалитета простора

Извор: Belgrade Urban Planning Institute JUP; <https://bellab.rs/radionica/>

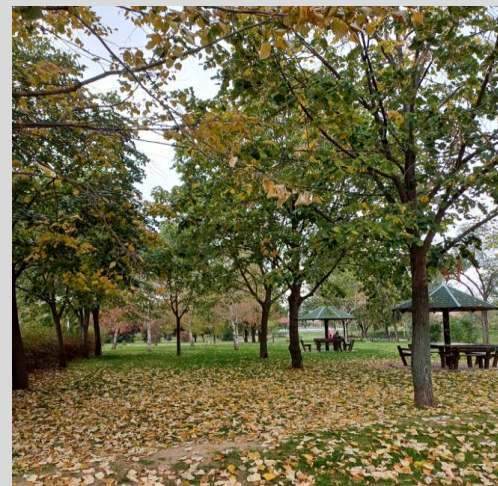
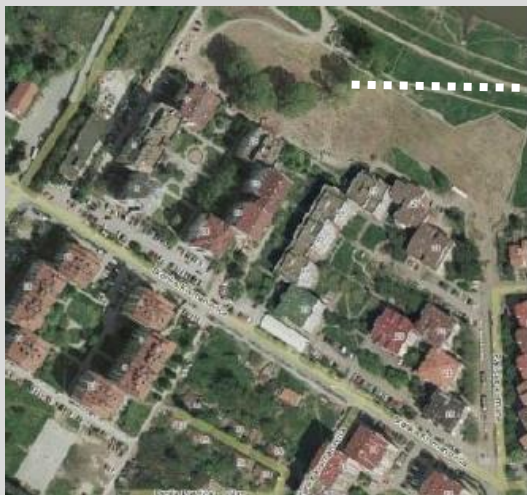
Регенерација бившег индустријског железничког коридора у Београду (24,8 ха, дужине 5 km) представља партиципативну иницијативу коју води град, реализовану у оквиру формалног урбанистичког планирања. У сарадњи са градским управама, универзитетима и стручним тимовима, кроз консултације, радионице и анкете, више од 700 становника активно је учествовало у процесу прикупљања и анализе података. Ова пројектно вођена иницијатива илуструје како институционални оквир може успешно да integriше доприносе грађана у процес урбане регенерације, унапређујући еколошки квалитет простора кроз развој зелене инфраструктуре и очување биодиверзитета, уз истовремено јачање инклузивности и дугорочне одрживости јавних отворених простора.

ДОМЕН ПАРТИЦИПАЦИЈЕ: ПЛАНИРАЊЕ

Област подршке	Кључна смерница	Вид партиципације	Просторни ниво примене	Кључни актери
Институционална	Рано и континуирано укључивање становника и других актера у просторном планирању	Формално / Неформално	Макро/Мезо	Локална самоуправа, градске управе, стручњаци, стамбене заједнице
Институционална	Јасно дефинисање улога, одговорности и домен партиципације	Формално	Макро/Мезо	Институције, носиоци израде планова
Институционална	Међусекторска координација партиципативних процеса	Формално	Макро	Градске управе, јавна предузећа
Едукативна	Едукација станара о планерском процесу и правима на партиципацију	Формално / Неформално	Мезо/Микро	Институције, НВО, стручњаци
Едукативна	Јачање капацитета институција и стручњака за партиципативно планирање	Формално	Макро	Локалне управе, стручне организације
Информативна	Транспарентно и правовремено информисање о планираним интервенцијама	Формално	Макро/Мезо	Институције, носиоци планирања

ЗЕЛЕНА ОАЗА, НИШ: МЕЗО ПРОСТОРНИ НИВО – НИВО СУСЕДСТВА

- **Партиципативна иницијативација од стране НВО - неформални приступ; независан пројекат.**
- **Допринос партиципације грађана:** претварање запуштеног простора у парковску површину и локални друштвени центар, уз повећање биодиверзитета кроз дизајн, чишћење, садњу и озелењавање.

Извор: <https://www.google.com/maps/place/Niš/C5%A1/>; Љ. Василевска

Пројекат „Зелена оаза“, Ниш (5,9 ха, Криве Ливаде) реализовала је невладина организација СООРП у сарадњи са Градском општином Медијана и станарима, трансформишући запуштену површину у мултифункционални градски парк у оквиру подручја вишепородичног становања. Станари су активно учествовали у дизајну, чишћењу и садњи, што је подстакло социјалну кохезију и побољшало квалитет живота. Процес учешћа био је усмерен на озелењавање и повећање биодиверзитета, претварајући простор у локални друштвени центар окупљања који комбинује еколошке користи са осећајем заједничког власништва. Укљученост грађана допринела је развоју зелене инфраструктуре и повећању биодиверзитета, јачајући како еколошки квалитет подручја, тако и друштвено ангажовање.

ДОМЕН ПАРТИЦИПАЦИЈЕ: ДИЗАЈН

Област подршке	Кључна смерница	Вид партиципације	Просторни ниво примене	Кључни актери
Институционална	Примена ко-креативних и колаборативних модела дизајна ЈОП	Формална / Неформална	Мезо/Микро	Пројектанти, станари, институције
Едукативна	Развој заједничког разумевања простора и потреба корисника	Неформална	Мезо/Микро	Станари, стручњаци
Едукативна	Промовисање флексибилног и адаптивног дизајна	Формална / Неформална	Мезо/Микро	Пројектанти, институције
Информативна	Визуелна и интерактивна комуникација дизајнерских решења	Формална / Неформална	Мезо/Микро	Пројектанти, фасилитатори

ДЕЛИЈСКИ ВИС, НИШ: МИКРО УРБАНИ НИВО

- **Учешће иницирано од стране грађана: неформална иницијатива вођена од стране НВО.**
- **Допринос партиципације грађана:** обнављање ЈОП-а кроз озелењавање; повећање биодиверзитета; побољшање еколошког квалитета на локалном нивоу, уз јачање заједништва и осећаја припадности

Извор: <https://niskevesti.rs/naselje-delijski-vis-formiralo-prvi-park-solidarnosti/>; <https://naissus.info/zapusten-prostor-postao-teratana-na-otvorenom/>

Делујући у насељу Делијски вис, Ниш, грађанска НВО „Радне акције Делијски вис“ мобилише локалне волонтере и становнике да обнове унутарблоковске јавне просторе кроз њихово озелењавање, изградњу спортских терена, реновирање или постављање дечјих игралишта и постављање урбане опреме. У тесној сарадњи са станарима и локалним институцијама, иницијатива оживљава запустене просторе, промовише зелени урбани стил живота и подстиче колективну бригу за околину. Такође, волонтерски засноване активности јачају друштвене везе, повећавају локални биодиверзитет и побољшавају рекреативну инфраструктуру, илуструјући како грађанске иницијативе могу стварати отпорне и инклузивне просторе на микроурбаном нивоу.

ДОМЕН ПАРТИЦИПАЦИЈЕ: РЕАЛИЗАЦИЈА, КОРИШЋЕЊЕ И ОДРЖАВАЊЕ

Област подршке	Кључна смерница	Вид партиципације	Просторни ниво примене	Кључни актери
Институционална	Укључивање станара у коришћење и одржавање ЈОП	Формална / Неформална	Мезо/Микро	Стамбене заједнице, ЈКП
Институционална	Подршка неформалним облицима ко-управљања и грађанским иницијативама	Неформална	Мезо/Микро	Станари, НВО
Едукативна	Развој културе заједничке бриге о простору	Неформална	Микро	Станари, школе, НВО
Информативна	Континуирана комуникација и механизми повратних информација	Формална / Неформална	Мезо/Микро	Институције, корисници

АЛАТИ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Опис

Алати за партиципацију су методе, технике и дигиталне платформе које омогућавају активно укључивање јавности у планирање, дизајн и управљање ЈОП-овима у ВСП-у. Осмишљени су тако да: 1) прикупљају различита мишљења и ставове; 2), подстичу сарадњу између заинтересованих страна; и 3) информишу, едукују, ангажују и оснажују становнике, тако да планирање и дизајнирање ЈОП-ова одражава потребе и приоритете заједнице.

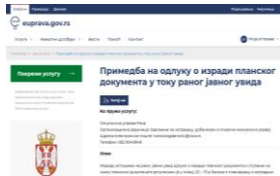
Да би се осигурало систематско и смислено учешће, ови алати могу се применити кроз **Оквир за партиципативно планирање (ОПП)** – структуриран приступ који усмерава **када, како и ко је укључен**. У том смислу, ОПП представља стратешки и методолошки оквир за организацију процеса учешћа грађана у свим доменима (ре)креације ЈОП-ова: **планирање, дизајн и реализацију**⁵, обезбеђујући континуитет, транспарентност и интеграцију повратних информација.

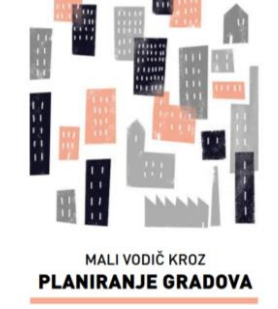
Алати за партиципацију се могу груписати на различите начине, али је за (ре)креирање ЈОП-ова у подручјима вишепородичног становања од значаја подела која проистиче из њихове **функције**. У том смислу, могуће је препознати и применити четири групе алата:

- **Информативни / едукативни алати** – једносмерни и информативни алати који подижу свест и развијају капацитете
- **Консултативни алати** – алати за прикупљање мишљења, ставова и предлога становника
- **Колаборативни/ко-креативни алати** – интерактивни алати који укључују заинтересоване стране у заједничком развоју решења
- **Дигитални/е-учешће алати** – онлајн или технолошке платформе које могу подржати размену информација, консултације и ко-креирање

⁵ Укључујући коришћење, уређење и одржавање ЈОП-ова

ИНФОРМАТИВНИ / ЕДУКАТИВНИ АЛАТИ

Алат	Опис	Илустрација
Састанак заједнице	Састанци стамбених заједница служе као моћан алат за информисање и едукацију становника о иновативним решењима, олакшавајући имплементацију ЈОП-ова у стамбеним насељима. Састанци омогућавају становницима да активно учествују у процесима планирања, дизајнирања и управљања, осигуравајући да простор који се креира одражава потребе и жеље заједнице. Представљају кључан алат у успостављању заједничког разумевања међу заинтересованим странама и подстиче осећај власништва над пројектима ЈОП-ова.	
Јавно оглашавање	Јавно оглашавање је једносмерни облик комуникације, усмерен од институција ка локалним становницима или представницима заједнице како би се заинтересоване стране обавестиле о одлукама, догађајима, плановима и резултатима, као и да би се позвале на састанке или радионице. Обезбеђује благовремено ширење информација и подиже свест јавности о иницијативама јавних огласа, чак и међу онима који можда не учествују активно у другим активностима.	
Писма и електронска обавештења	Писма и електронска обавештења локалних власти упућена стамбеним удружењима или становницима користе се за дисеминацију релевантних информација о планираним активностима и одлукама у вези са ЈОП-овима. Поред информисања становника, ови алати могу садржати објашњења концепата ЈОП-а, линкове ка приручницима, планским документима или онлајн платформама како би се побољшало разумевање и ангажовање заједнице.	

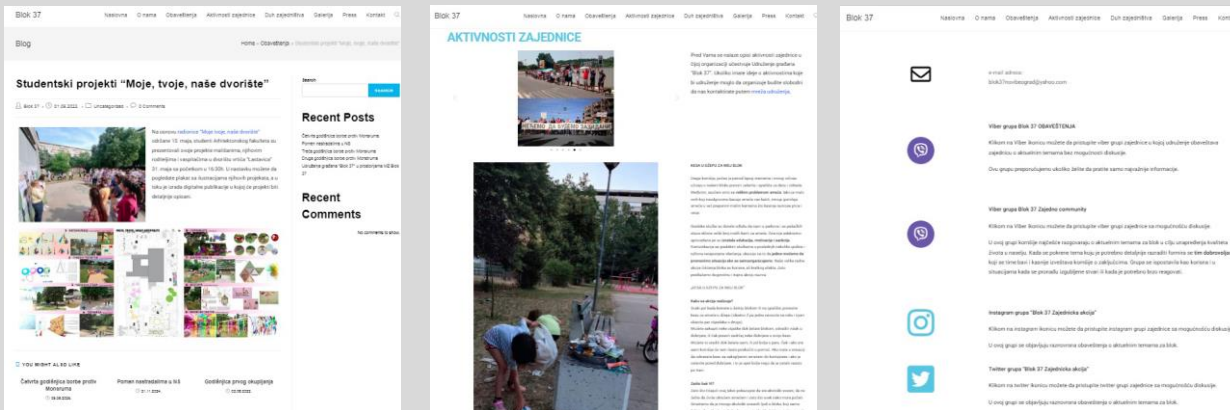
Инфо пункт	Инфо пунктови су привремене локације у затвореном или на отвореном простору где становници могу приступити информацијама о одређеним ЈОП пројектима или иницијативама. Постављају се на приступачним локацијама са великим протоком људи и служе као ефикасна тачка за редован проток информација, и омогућавају становницима директан увид у пројектне материјале.	
Изложбени панели	Изложбени панели су визуелни алати за двосмерно учешће који омогућавају становницима да виде, разумеју и коментаришу предложене планове и пројекте. Интерактивне дигиталне платформе као што су Social Pinpoint и CoUrbanize омогућавају објављивање планова/пројеката на мрежи, додатно проширујући учешће ван физичких локација.	
Материјали за дисеминацију	Материјали за дисеминацију (постери, брошуре, флајери, каталози, билтени итд.) користе се за брзо и ефикасно информисање и едукацију становника, подизање свести и подстицање ангажовања заједнице. Олакшавају комуникацију између планера и заједнице, подржавајући сарадњу окружење за урбани развој.	
Дигитална платформа	Дигиталне платформе служе као складишта информација, едукативни алати и центри знања која олакшавају имплементацију ЈОП-ова и промовишу иновативна решења. Платформе као што су RePOS, Portico и Saracity4dev интегришу ресурсе и алате за унапређење знања и вештина заинтересованих страна, подржавају сарадњу и размену знања.	

Стандарди квалитета	Стандарди квалитета пружају мерљиве референтне вредности како би се осигурало да ЈОП-ови буду приступачни, функционални и корисни за добробит заједнице. Често се уносе у локалне планске политике и смернице за развој, и обезбеђују доследну примену у различитим насељима.	 Public space site-specific assessment Guidelines to achieve quality public spaces at neighbourhood level THE PUBLIC SPACE PROGRAMME UN HABITAT FOR A BETTER URBAN FUTURE
Водич	Водичи нуде преглед политика, концепата и принципа за планирање и дизајнирање ЈОП-ова. Посебно су корисни током почетних фаза пројектовања, пружају увид у оквире политика, стратегије ангажовања заједнице и праксе одрживог дизајна.	 GUIDE FOR PARTICIPATION IN URBAN DEVELOPMENT PLANNING GOVERNMENT OF MADRID giz

Приручници	Приручници пружају детаљна, корак по корак упутства о томе како реализовати пројекте ЈОП-ова. Претварају концептуално планирање у конкретне акције, нуде техничке спецификације, стандарде дизајна и процедуре одржавања, кључне за успешну реализацију пројекта.	
Типологија ЈОП-ова	Типологија ЈОП-ова представља класификациони систем који на основу просторних карактеристика и управљачких атрибута категорише отворене просторе. Просторна типологија доприноси планирању, дизајну и приступачности, док управљачка типологија усмерава моделе управљања, одговорности за одржавање, финансирање и укључивање заједнице.	

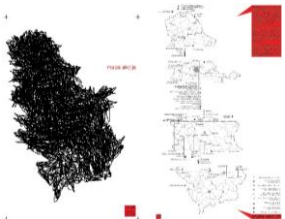
ДИГИТАЛНА ПЛАТФОРМА КАО АЛАТ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ ГРАЂАНА – УДРУЖЕЊЕ ГРАЂАНА „БЛОК 37“, БЕОГРАД

- Удружење „Блок 37“ је неполитичка, невладина и непрофитна организација основана са циљем унапређења услова живота и заштите права грађана у Блоку 37.⁶
- Удружење је развило веб-сајт који функционише као **дигитални алат за учешће грађана**, служећи као платформа за информисање и едукацију грађана о питањима од значаја за квалитет живота у блоку, као и о активностима у којима могу активно учествовати ради заштите и унапређења свог животног окружења.

Веб-сајт омогућава информисање, умрежавање и оснаживање грађана да активно учествују у акцијама које се тичу стамбених подручја у којима живе. Поред општих информација о Удружењу, платформа садржи три главна тематска одељка. Одељак „Информације“ пружа информације о конкретним догађајима и активностима у облику блог постова, а истовремено омогућава ангажовање грађана путем коментара. Одељак „Активности у заједници“ информиса и едукује грађане о иницијативама у заједници у којима учествује Удружење „Блок 37“ и позива грађане да предложе нове активности које Удружење може организовати или подржати. Одељак „Осећај заједнице“ садржи размишљања о животу у блоку, која су написали садашњи или бивши становници Блока 37 у облику есеја, песама, фото есеја и сличних прилога.

⁶ Више о удружењу и њиховим активностима на: <https://blok37.rs/>

КОНСУЛТАТИВНИ АЛАТИ		
Алат	Опис	Илустрација
Мапирање заинтересованих страна	Идентификује и анализира кључне актере, разјашњава улоге и подржава инклузивно ангажовање. Генерише графички приказ друштвеног и институционалног окружења, помаже у дефинисању начина срадње свих заинтересованих страна и омогућује ефикасну сарадњу кроз препознавање њихових интереса и утицаја.	
Партиципативна процена	Интерактивни алати за анализу потреба заједнице, проблема и предлога решења. Применом визуелних техника, мапирања, рангирања и модела омогућава се брзо и дубоко разумевање изазова у заједници, а становници могу да поделе важне аспекте свог живота и учествују у планирању.	
Улична ревизија	Процена безбедности, приступачности и удобности за пешаке кроз заједничке шетње. Грађани уочавају проблеме као што су небезбедне улице или недостатак пешачке инфраструктуре, доприносећи унапређењу урбаног планирања и јавне безбедности.	
Анкета	Структурисани упитници за прикупљање мишљења и перцепција о ЈОП-овима. Дају статистичке податке о ставовима и задовољству заједнице, а дигиталне верзије омогућавају ангажовање великог броја учесника; могу се користити и за анализу након коришћења простора.	

Интервју	Прикупљање података од одабраних чланова заинтересованих страна коришћењем структурираних или полуструктурираних питања. Пружа детаљан увид у специфична знање или стручност, спроводи се уз пажљиво планирање, сагласност учесника и одговарајућу документацију.	
Јавне консултације	Двосмерно ангажовање ради прикупљања повратних информација о предлозима пре доношења одлука. Омогућава да пројекти ЈОП-ова одражавају потребе, вредности и приоритете заједнице, уз већу транспарентност и легитимитет процеса планирања.	
Јавни увид	Формални преглед и коментарисање концепта и нацрта планова. Позива на добијање смислених повратних информација, помаже у решавању сукоба и омогућава грађанима да разумеју, реагују и допринесу унапређењу планова и пројеката.	
Циљне групе	Дискусије у малим групама ради прикупљања детаљних запажања и идеја. Циљне групе подразумевају укључивање учеснике из различитих друштвених и демографских средина како би се разговарало о одређеним питањима, као што су потребе за новим ЈОП-ом или еколошким мерама.	

Форум за планирање заједнице	Отворени форуми који омогућавају дијалог и заједнички допринос у планирању пројеката ЈОП-а. Подстичу ангажовање грађана кроз отворени дијалог, локални допринос и заједничко доношење одлука, градећи поверење међу заинтересованим странама.	
Округли сто	Лична дискусија између становника, стручњака и надлежних органа ради постизања заједничког става. Промовише равноправан дијалог међу заинтересованим странама и користан је за планирање пројеката код којих се захтева сарадња јавног, приватног и цивилног сектора.	
Радионица заједнице	Заједничке, личне сесије за ко-креирање решења за специфичне ЈОП проблеме. Подразумева заједничко планирање и дизајн, омогућава размену идеја, идентификацију конфликта и заједничко креирање видљивих резултата. Погледати такође Колаборативне/ко-креативне алате.	
World Café	Ротирајуће дискусије у малим групама ради генерисања идеја и заједничког учења, организоване у неформалној атмосфери кафића. Подстиче колективно размишљање, размену знања, унапређење претходних разговора и заједничко креирање решења у опуштеној, кафе-атмосфери. Погледати такође Колаборативне/ко-креативне алате.	

WORLD CAFÉ – ПАРТИЦИПАТИВНИ АЛАТ У ОКВИРУ ПРОЈЕКТА “BE READY”, НИШ

- INTERREG пројекат **Be Ready (UrBan hEat island REsilience, prepAreDness and mitigationa strategY)** бави се развојем капацитета за суочавање са климатским променама у Дунавском региону кроз приступе засноване на екосистемима, а Град Ниш (Градска управа за локални економски развој и инвестиције) је један од градова учесника.⁷
- У оквиру пројекта, примењено је неколико партиципативних алата за ангажовање заинтересованих страна и прикупљање релевантних сазнања. Један од ових алата била је радионица у форми **World Café**-а, осмишљена да подстакне дискусију и заједничко креирање решења са локалним учесницима.

Извор: <https://interreg-danube.eu/projects/be-ready>

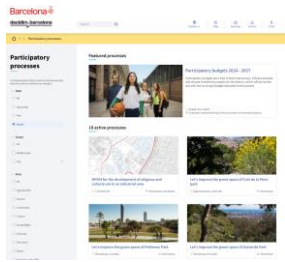
Радионица World Café-а у Нишу одржана је на Грађевинско-архитектонском факултету уз учешће студената архитектуре, професора, представника локалне управе и Научно-технолошког парка Ниш. Учесници су у тимовима развијали предлоге за „беле, плаве и зелене“ интервенције на локацији потенцијалног урбаног топлотног острва. Већина решења фокусира се на унапређење ЈОП-а у подручјима вишепородичног становања, са акцентом на њихову функционалност и климатску отпорност. Дискусија и анкете ојачале су партиципативни елемент и пружиле податке за даљи развој пројекта. Радионица је успешно повезала академску стручност са ангажовањем заједнице, генеришући практичне идеје за урбану отпорност.

⁷ Више о пројекту на: <https://interreg-danube.eu/projects/be-ready>

КОЛАБОРАТИВНИ/КО-КРЕАТИВНИ АЛАТИ		
Алат	Опис	Илустрација
Радионица заједнице	Заједничке сесије за ко-креирање решења за специфичне ЈОП проблеме. Погледати детаљан опис у оквиру Консултативних алата.	
<i>World Café</i>	Дискусије у малим групама које се смењују ради заједничког учења и креирања идеја. Погледати детаљан опис у оквиру Консултативних алата.	
Платформа за партиципативно мапирање	ГИС или алати за мапирање који омогућавају становницима да допринесу сакупљању просторних података и увидима. Подржавају развојне стратегије омогућавајући заједници да обележи важне тачке на мапама, креира и дели мапе и доприносе планирању. Платформе укључују Maptionnaire, ArcGIS Online, Google My Maps и OpenStreetMap. Видите такође Алати за дигитално/е-учешће.	
Платформа за партиципативну дискусију	Платформе за дискусију, размену идеја и гласање. Омогућују грађанима да предлажу решења, разговарају о идејама и заједнички одређују приоритете, повећавајући ангажовање и транспарентност. Примери укључују Pol.is и MindMixer. Видите такође Алати за дигитално/е-учешће.	

Урбане игре	Игрофиковане симулације за испитивање/истраживање урбанистичких сценарија и њихових последица. Омогућавају становницима да експериментишу са алтернативним решењима, проучавају компромисе и разумеју последице планирања у виртуелном окружењу. Погледати и Дигиталне / Е-партиципативне алате	
Технологија отвореног простора (ТОП)	Флексибилне, од учесника вођене дискусије за решавање питања заједнице. Учесници сами бирају теме и спонтано сарађују, подстичући колективно решавање проблема, креативност и ангажовање у сложеним ситуацијама.	

Напомена: Многи од ових алата су интегрисани са радионицама, форумима или платформама за мапирање, али је корисно истакнути их одвојено у табели Колаборативни/ко-креативни алати јер активно укључују грађане у заједничко решавање проблема. За потпуне описе, погледати одељке Ангажовање грађана или Дигитално/е--учешће, као што је назначено.

ДИГИТАЛНИ/Е-УЧЕШЋЕ АЛАТИ		
Алат	Опис	Илустрација
Платформа за е-учешће	Онлајн алати за двосмерно учешће током свих фаза пројекта ЈОП. Олакшавају заједничко планирање и обезбеђују да ЈОП-ови задовоље потребе становника, посебно у разноврсним и вишегенерацијским заједницама. Примери укључују CitizenLab/GoVocal и ГИС-базиране платформе као што су PPGIS и PGIS.	
Платформа за партиципативно мапирање	Становници доприносе просторним прикупљању података и сарађују на визуелизацији увида у заједницу. Погледати детаљан опис у оквиру Колаборативни/ко-креативни алати.	
Платформа за партиципативну дискусију	Становници разговарају, предлажу и гласају о идејама. Погледати детаљан опис у оквиру Колаборативни/ко-креативни алати.	
Платформа за партиципативно финансирање	Омогућава грађанима да предлажу и гласају о локалним пројектима и буџетима. Укључује становнике у доношење финансијских одлука, помажући у одређивању приоритета и финансирању пројеката у складу са потребама заједнице. Примери укључују <i>Balancing Act</i> и <i>Decidim</i> .	

Урбане игре	Симулације које омогућавају учесницима да заједно истраже сценарије урбаног планирања. Погледати детаљан опис у оквиру Колаборативни/ко-креативни алати.	
Мобилна апликација за масовно прикупљање података	Мобилне апликације за прикупљање података о животној средини или инфраструктури од стране становника. Омогућавају индиректно учешће путем пријављивања запажања о локалном окружењу, чиме се подржава планирање и одржавање засновано на подацима. Примери укључују <i>StreetComplete</i>, <i>Mobile Citizen</i> и <i>SeeClickFix</i>.	

CITY&ME – ДИГИТАЛНИ ПАРТИЦИПАТИВНИ АЛАТ ЗА УКЉУЧАВАЊЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

- *City&Me*⁸ је мобилна апликација и дигитална платформа која омогућава грађанима да се ангажују са својим локалним заједницама путем интерактивних функција, укључујући двосмерну комуникацију, пријављивање проблема, учешће у доношење одлука у заједници и еколошки прихватљиве изазове.
- Апликација омогућава корисницима да пријаве локалне проблеме надлежним институцијама, учествују у анкетама и гласањима, као и да добијају награде (токене) за свакодневне „зелене“ активности као што су пешачење, вожња бицикла и рециклажа, које се могу заменити за робу, услуге или погодности у заједници — све путем интуитивног мобилног интерфејса.

Извор: <https://interreg-danube.eu/projects/be-ready>

City&Me омогућава грађанима да активно учествују у обликовању свог животног окружења кроз транспарентан дијалог и грађанску иницијативу. Путем апликације грађани могу да пријаве проблеме у насељу, учествују у анкетама и локалном одлучивању, као и да комуницирају са управницима зграда и општинским институцијама. Платформа подстиче одржива понашања награђујући кориснике дигиталним токенима за еколошки одговорне активности, чиме јача грађанско ангажовање и заједничко решавање проблема. Повезујући свакодневне активности са видљивим резултатима заједнице, *City&Me* показује како дигитални алати могу подржати инклузивно учешће и ко-креирање решења у урбаном контексту, укључујући јавне отворене просторе у вишепородичним насељима.

⁸ Више о апликацији на: <https://cityandme.app/>; Picture source: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.cityandme&hl=sr&pli=1>

Спортски терен обновљен уз партиципацију станара у вишепородичном насељу уз Булевар Немањића, Ниш

Извор: Ивана Богдановић Протић

ОКВИР ПАРТИЦИПАТИВНОГ ПЛАНИРАЊА: МАТРИЦА (ГРУПА АЛАТА → ДОМЕН → ПРИМЕР АЛАТА)

Група алата / Функција	ПЛАНИРАЊЕ (анализа → усвајање)	ДИЗАЈН	ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА
Информативни / едукативни	Састанак заједнице [Ин/Е, Ф, Ме] Јавно оглашавање [Ин, Ф, М] Писма и електронска обавештења [Ин, Ф, Ме]	Инфо пункт [Ин/Е, Ф/Нф, Ме] Изложбени панели [Ин/Е, Ф, Ме] Водичи и приручници [Е, Ф, Ме]	Инфо пункт [Ин/Е, Ф/Нф, Ме] Материјали за дисеминацију [Ин/Е, Ф, М] Типологија ЈОП-ова [Е, Ф, Ме]
Консултативни	Анкета [И/Ин, Ф, Ме] Циљне групе [Е/И, Ф/Нф, Ме] Мапирање заинтересованих страна [И, Ф, М]	Анкета [И/Ин, Ф, Ме] Јавне консултације [И, Ф, Ме] Јавни увид [Е/И, Ф/Нф, Ме]	Анкета [И/Ин, Ф, Ме] Јавне консултације [И, Ф, Ме] Округли сто [Е/И, Ф/Нф, Ме] Улична ревизија [Е/И, И, μ]
Колаборативни / ко-креативни алати	Радионица заједнице [Е, Ф/Нф, Ме] <i>World Café</i> [Е, И, Ме]	Радионица заједнице [Е, И, Ме] Партиципативно мапирање [Е/И, Ф/Нф, Ме] Пројектне радионице [Е/И, Ф/Нф, Ме]	Радионица заједнице [Е, И, Ме] Урбане игре [Е/И, И, μ] Технологија отвореног простора [Е/И, И, Ме] Повратне спреге (<i>World Café</i>) [Е/И, И, Ме]
Дигитални/е-учешће	Платформе за е-учешће (<i>CitizenLab</i> , <i>Bang the Table</i>) [И/Е, Ф, М] Платформа за партиципативно мапирање (<i>Maptionnaire</i> , <i>PublicInput</i>) [Е, Ф, Ме]	Платформе за е-учешће [И/Е, Ф, М] Платформа за партиципативно мапирање [Е, Ф, Ме] ЗД алати за визуализацију (<i>UrbanFootprint</i> , <i>CityScope</i> , <i>SketchUp + VR/AR</i>) [Е, Ф/Нф, Ме]	Платформе за е-учешће [И/Е, Ф, М] Платформа за партиципативну дискусију (<i>Pol.is</i> , <i>MindMixer</i>) [И/Е, Ф/Нф, Ме] Платформа за партиципативно финансирање (<i>Balancing Act</i> , <i>Decidim</i>) [И/Ф, Ф, М]

Легенда:

Подршка: институционална (И), едукативна (Е), информативна (Ин); **Начин:** формални (Ф) / неформални (Нф); **Ниво:** макро (М), мезо (Ме), микро (μ).

**СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ УРБАНИСТИЧКИХ
ПЛАНОВА И ПРОЈЕКТА У СРБИЈИ**

КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА И ПРОЈЕКТА

Спровођење урбанистичког плана је једна од кључних фаза целог планског процеса, у којој се визије, стратегије и планска решења из усвојеног документа претварају у конкретне акције које обликују физички и друштвени простор. То је практична, акционо оријентисана етапа планирања која не обухвата само изградњу и реализацију планираних намена земљишта, већ и успостављање процедура и механизма без којих план не може да се спроведе након усвајања. Традиционално, однос између планирања и имплементације често се посматрао као једноставан, линеаран низ корака од истраживања и прикупљања података, преко формулисања политика, до коначне реализације (UN-Habitat, 2009). У стварности је тај процес далеко сложенији.

Да би спровођење било успешно, о реализацији мора да се размишља већ од првих корака израде плана. Оно зависи од јасне политичке воље и лидерства, од квалитетног партнерства свих релевантних актера, као и од три кључне компоненте: 1) спроводивог и транспарентног правног оквира, 2) промишљеног и довољно флексибилног урбанистичког планирања и пројектовања и 3) финансијског

плана који обезбеђује и приступачност и трошковну ефикасност (UN-Habitat, 2015). Сам процес спровођења подразумева успостављање механизма и аранжмана (правних, финансијских и институционалних), формирање пројектних тимова, управљање пројектима и увођење механизма контроле и надзора над реализацијом. Спровођење није једнократан чин, већ континуиран и често итеративан процес који тражи стално праћење и евалуацију, како би се план по потреби повремено прилагођавао и како би се обезбедило да су капацитети (људски, финансијски и институционални) на свим нивоима довољни за извршавање задатака (UN-Habitat, 2015).

У контексту Србије, процес спровођења урбанистичких планова превасходно је уређен Законом о планирању и изградњи. Закон дефинише хијерархију планских докумената (од националног до локалног нивоа), поступке њихове израде, као и инструменте њиховог спровођења. Ипак, управо ова фаза планског процеса у Србији често представља слабу карику, услед застарелих или неадекватних планова, бесправне градње, нерешених имовинско-правних односа над земљиштем и сличних проблема (Šoškić et al., 2022).

Животни циклус спровођења

Процес спровођења може се посматрати као животни циклус који обухвата јасно препознатљиве, али међусобно повезане и делимично преклапајуће фазе: припрему, реализацију, праћење и евалуацију, као и управљање и одржавање. Свака од ових фаза има своје поступке, законске услове и актере који у њој учествују.

Слика 2. Животни циклус спровођења

Извор: Милица Љубеновић, аутор текста и концепта; илустрација генерисана уз помоћ AI алата (OpenAI)

Фаза припреме

Фаза припреме обухвата све претходне кораке који су потребни пре него што започне реализација плана. У Србији, поступак израде, усвајања и потврђивања плана најчешће

укључује следеће кораке: 1) иницијатива за израду плана, 2) усвајање званичне одлуке о изради плана, 3) припрема материјала за рани јавни увид, 4) рани јавни увид, 5) израда нацрта плана, 6) стручна контрола, 7) јавни увид, 8) усвајање плана.

Први корак у урбанистичком планирању је **иницијатива** за израду плана, коју могу покренути и јавни и приватни сектор (Стајић и сар., 2016). Иницијатива се подноси надлежном локалном органу (Секретаријату/Одељењу за урбанизам), који затим прослеђује предлог за израду плана Комисији за планове. Након тога, Скупштина града или општине доноси, односно врши усвајање **званичне одлуке** о изради плана. По доношењу ове одлуке, обрађивач плана припрема материјале за **рани јавни увид**, који траје најмање 15 дана и представља прву формалну прилику да сви заинтересовани учесници доставе писане примедбе и предлоге.

Након раног **јавног увида** и израде извештаја о његовим резултатима, обрађивач плана приступа изради **нацрта плана**, који садржи све законом прописане елементе, у одговарајућем нивоу разраде. Када Комисија за планове заврши стручну контролу, нацрт плана се упућује на формални јавни увид. По окончању **јавног увида**, Комисија организује јавну седницу на којој се разматрају достављене примедбе и сугестије, а затим на затвореној седници утврђује коначне ставове. Након што се **јавни увид** заврши и

изврше потребне корекције, коначни предлог се доставља надлежној скупштини на **усвајање**. По **усвајању**, план постаје правно обавезујући акт.

Фаза припреме обухвата и друге неопходне правне, финансијске и имовинско-земљишне предуслове за реализацију плана.

Фаза реализације

Када се план усвоји, фаза реализације његове одредбе преводи у конкретне грађевинске пројекте. Спровођење урбанистичког плана формално је дефинисано у писаном делу плана, уз одговарајуће графичке прилоге. Реализација се може **спроводити путем планских докумената нижег реда, кроз урбанистички пројекат, архитектонско-урбанистички конкурс или непосредно** (Стајић и сар., 2016). Спровођење путем планова нижег реда или урбанистичких пројеката уобичајено је код планова вишег реда, када ниво разраде није довољан за издавање локацијских услова, или када предметно подручје захтева додатну разраду због свог значаја у ширем планском оквиру. Генерални урбанистички план (ГУП) спроводи се путем Плана генералне регулације (ПГР), којим се утврђују зоне за директно спровођење, као и подручја за која је пре издавања локацијских услова потребна израда Планова детаљне регулације (ПДР) или урбанистичко-техничке документације, као што су

урбанистички пројекти или пројекти парцелације и препарцелације. Директно спровођење подразумева издавање информације о локацији и локацијских услова.

У Србији, поступак прибављања одобрења и дозвола спроводи се као јединствена процедура кроз централизовани дигитални систем, Централни регистар обједињених процедура. Први корак инвеститора јесте прибављање локацијских услова на основу идејног решења. Овај документ утврђује кључне урбанистичке параметре, као и техничке и друге услове неопходне за израду идејног пројекта, пројекта за грађевинску дозволу и пројекта за извођење.

Инвеститор формално подноси захтев за **грађевинску дозволу** кроз обједињену процедуру, прилажући пројекат за грађевинску дозволу, доказ о праву на непокретности и осталу документацију прописану правилном којим ближе уређује поступак спровођења обједињене процедуре. Уколико су испуњени сви формални услови, надлежни орган издаје **грађевинску дозволу**. Инвеститор је затим дужан да надлежним органима **поднесе пријаву радова**, у којој наводи извођача и планирану динамику извођења радова. Дигитализација поступка издавања дозвола кроз обједињени систем уведена је како би се скратио пут до **грађевинске дозволе**. Ипак, укупна ефикасност система у великој мери зависи од благовременог и тачног поступања различитих „ималаца јавних овлашћења“, као што су

комунална предузећа, заводи за заштиту споменика и институције надлежне за заштиту животне средине, који морају да доставе своје посебне услове. Закон о планирању и изградњи предвиђа и казнене одредбе, али се оне у пракси не примењују (Nikolić et al., 2021). Како би се те казне у крајњој линији плаћале из државног буџета, њихова примена није у складу са интересима локалне самоуправе.

За значајан број грађевинских радова који не подразумевају изградњу новог објекта, али превазилазе оквир редовног одржавања, Закон о планирању и изградњи предвиђа посебан, поједностављен поступак одобравања. Уместо прибављања грађевинске дозволе, **издаје се одобрење за извођење радова** (члан 145). Врсте објеката и радова који су обухваћени овом процедуром утврђене су Правилником о посебним врстама објеката и радова за које није потребан акт надлежног органа. То, између осталог, обухвата: уређење зеленила, поплочавање/асфалтирање тргова, пијаца и шеталишта; изградњу или постављање фонтана, степеништа, рампи, прилазних стаза, пролаза и пратећих инсталација на јавним површинама и земљишту у јавној употреби; као и реконструкцију, адаптацију и инвестиционо одржавање. Уместо пројекта за грађевинску дозволу, инвеститор доставља **идејно решење** или, у зависности од врсте радова, **технички опис** и предмер радова. Поред тога, неопходно је приложити и доказ о одговарајућем праву на објекту или земљишту.

Правилник такође предвиђа посебну категорију радова за које није потребан никакав **формални акт надлежног органа**. Реч је о мањим интервенцијама које се, због малог обима и занемарљивог утицаја на безбедност, стабилност и животну средину, могу изводити без посебног одобрења. Када је реч о јавним отвореним просторима, у ову групу нарочито спадају текуће одржавање, пешачке стазе, урбани мобилијар (клупе и сл.), дечја игралишта и озелењавање. Међутим, закон не даје јасне критеријуме по којима би се поуздано разликовали појмови попут редовног одржавања и инвестиционог одржавања. Та нејасноћа оставља простор за произвољно тумачење на нивоу локалне самоуправе. У условима политичких притисака и интереса инвеститора, избор поступка лако може постати политичка или економска одлука, а не искључиво стручно-техничко питање.

Управо овакве правне недоречености представљају један од суштинских извора конфликта у урбаном развоју. Додатно, убрзани поступак који предвиђа рок од пет радних дана за издавање одобрења у пракси готово онемогућава било какав смислен јавни увид или учешће јавности, чак и када је реч о већим реконструкцијама. То значи да пројекат који може значајно да промени карактер јавног отвореног простора може бити одобрен пре него што локална заједница уопште сазна његов пуни обим, што директно доприноси неповерењу јавности.

Фаза праћења и евалуације

Теоријски, праћење и евалуацију треба посматрати као прилику да се учи о ефектима планског процеса и да се унапреди капацитет за доношење одлука, и те активности би требало спроводити током целог процеса планирања (UN-Habitat, 2018).

У пракси, међутим, праћење и евалуација планова и њиховог спровођења представљају најслабију карику урбанистичког планирања у Србији (Ђокић et al., 2023). На нивоу пројекта, усклађеност се контролише кроз два основна механизма. Инвеститор обезбеђује **стручни надзор** како би се пратио квалитет извођења радова и обезбедило поштовање техничке документације. Истовремено, државна урбанистичка инспекција надзире примену закона и плана.

На макро нивоу, према Закону о планирању и изградњи, промене услова у простору треба да се прате кроз националне информационе системе. На локалном нивоу, надлежни орган јединице локалне самоуправе успоставља локални информациони систем планских докумената и стања у простору. Међутим, овај систем још увек није успостављен (Кекић, 2025).

С друге стране, закон уопште не прописује поступак праћења и евалуације урбанистичких планова (Ђокић et al., 2023). Не постоји одређена институција која је за то

задужена, није дефинисано шта се тачно прати, када и у ком обиму, нити су јасно наведени очекивани резултати — односно врста и доступност података. Ефикасност спровођења плана у пракси се мери искључиво бројем издатих дозвола, без икаквог озбиљног осврта на стварне последице и ефекте које спровођење плана производи у простору (Nova planerska praksa, 2024).

Иако праћење и евалуација нису формално уређени, прописи ипак захтевају да се у планове генералне и детаљне регулације укључе **урбани индикатори**. Они у пракси остају готово једини механизам који може да послужи за процену како планови утичу на животну средину, друштво и економију. Ако би се систематски пратили, ти индикатори би могли да открију шире последице урбаног развоја. У суштини, планери су свесни потенцијалних утицаја својих решења, и управо би ти ефекти требало да имају централно место у одлучивању (Ђокић et al., 2023).

Фаза управљања и одржавања

Дугорочни успех и одрживост урбаног развоја у великој мери зависе од тога колико су управљање и одржавање након реализације ефикасни и континуирани. Управљање и одржавање вишепородичних стамбених зграда, као и припадајућих јавних отворених простора, у Србији се пре свега уређују Законом о становању и одржавању зграда.

Свака зграда је у обавези да **формира стамбену заједницу**, која има својство правног лица и чине је сви власници посебних делова. Стамбена заједница доноси одлуке о управљању и одржавању заједничких делова зграде, што обухвата и околне отворене просторе који припадају земљишту за редовну употребу зграде. Одржавање ових заједничких отворених простора финансира се кроз обавезну месечну уплату свих власника у заједнички фонд (текућу резерву). Ипак, у Србији постоји ограничен број стамбених зграда за које је утврђено земљиште за редовну употребу, као и мали број случајева у којима су сви власници посебних делова истовремено уписани као сувласници земљишта на ком се зграда налази (Marković, 2022). То значајно отежава процес управљања и одржавања.

Одржавање површина јавне намене и јавних зелених површина третира се као комунална делатност и уређује се Законом о комуналним делатностима и локалним прописима. За њихово текуће управљање, чишћење и поправке надлежна су **јавна комунална предузећа**. Закон о комуналним делатностима предвиђа могућност **јавно-приватног партнерства** (ЈПП) у одржавању ових површина, али се то у пракси у Србији готово уопште не примењује.

Кључни актери и њихове улоге

Спровођење урбанистичких планова у Србији је процес у ком учествује више актера и који се одвија кроз сложену мрежу јавног, приватног и цивилног сектора. Јавни сектор – државна управа на различитим нивоима и јавне институције – има кључну улогу у доношењу правила, надзору и непосредној реализацији јавних пројеката. Држава (Република Србија) поставља општи законски оквир. Јединице локалне самоуправе усвајају урбанистичке планове, издају дозволе (локацијске услове, грађевинску дозволу), наплаћују допринос за уређивање грађевинског земљишта, финансирају и граде локалну јавну инфраструктуру и прописују услове и начин одржавања површина јавне намене. У ове активности укључени су различити актери:

- Скупштина града или општине усваја план, а њено стручно тело, комисија за планове, спроводи стручну контролу над процесом израде плана;
- Јавно урбанистичко предузеће израђује планску и техничку документацију, мада тај посао може да обавља и приватна компанија;
- Надлежне јавне институције комунална предузећа, установе за заштиту природе и споменика и друге дају услове за уређење простора и мере заштите, а касније

управљају и одржавају изграђену инфраструктуру (водоснабдевање, канализацију, саобраћајнице, зеленило) и сл.

Приватни инвеститори су кључни актери приватног сектора: они финансирају читав процес, прибављају све потребне дозволе и ангажују пројектанта, стручни надзор и извођача радова. Њихове одлуке најчешће су вођене тржишном логиком и мотивом профита, што понекад може бити у супротности са ширим друштвеним и еколошким циљевима урбанистичких планова. Поред инвеститора, у приватном сектору важну улогу имају и пројектантске и консултантске фирме које израђују техничку документацију (пројекте) и пружају стручне услуге, затим грађевинске компаније, као и банке и друге финансијске институције које обезбеђују кредите и финансијску подршку пројектима.

Цивилни сектор обухвата појединце, грађане, локалне иницијативе, невладине организације, комшијске и неформалне групе, као и стручњаке који делују независно од државних структура и тржишта. Њихова формална улога остварује се кроз механизме јавног увида и јавне расправе током фазе припреме плана. У пракси је њихов утицај често ограничен, али они неретко покрећу теме од јавног значаја, подижу свест о проблемима развоја и заступају интересе локалне заједнице.

Слика 3. Актери и њихове улоге

Извор: Милица Љубеновић, аутор текста и концепта; илустрација генерисана уз помоћ AI алата (OpenAI)

Модел финансирања и извори средстава

Успешно спровођење било ког урбанистичког плана зависи од стабилне финансијске основе која покрива и почетне инвестиције и дугорочне трошкове функционисања (UN-Habitat, 2018). У Србији се финансирање урбаног развоја и спровођења планова заснива на комбинацији јавних средстава, међународног финансирања и различитих модела приватних инвестиција.

Јединице локалне самоуправе су главни финансијери локалне јавне инфраструктуре. Према Закону о финансирању локалне самоуправе, њихови буџети се превасходно пуне из изворних прихода, који обухватају

порез на имовину, локалне административне и комуналне таксе, као и приходе од закупа јавне имовине. Кључни финансијски инструмент је допринос за уређивање грађевинског земљишта. То је обавезна накнада коју приватни инвеститор плаћа пре добијања грађевинске дозволе, а њен износ се одређује према локацији (зони) и инвеститора будућег објекта. Овај приход користи се за финансирање програма уређивања грађевинског земљишта, односно за изградњу и опремање комуналне инфраструктуре. Локалне самоуправе добијају и трансфере из републичког буџета, како би допуниле сопствена средства и подржале извршавање појединих функција.

Европска унија, кроз Инструмент за претприступну помоћ (IPA), обезбеђује бесповратна средства која подржавају локални развој, јачају конкурентност и помажу у усклађивању српских планских и еколошких стандарда са директивама ЕУ у оквиру процеса приступања. Србија такође сарађује са међународним финансијским институцијама као што су Светска банка, Европска банка за обнову и развој (EBRD), Европска инвестициона банка (EIB) и Француска агенција за развој (AFD).

Јавно-приватно партнерство (ЈПП) уређено је Законом о јавно-приватном партнерству и концесијама и подразумева дугорочну сарадњу јавног сектора са приватном компанијом ради пружања јавне услуге или реализације јавног пројекта.

Приватни капитал је основни извор финансирања приватних и комерцијалних објеката и обезбеђује се кроз средства инвеститора, корпоративни капитал или банкарске кредите.

Инструменти и механизми за спровођење

Спровођење урбанистичких планова реализује се кроз различите инструменте и механизме који усмеравају развој од стратешке визије до њене конкретне, просторне реализације.

Правни инструменти

Закон о планирању и изградњи представља основни правни инструмент у Србији, јер уређује читав систем — од израде планова, преко издавања дозвола, до надзора и инспекцијске контроле. Правни оквир почива на јасној хијерархији планских докумената, при чему план нижег реда мора бити усклађен са планом вишег реда. Урбанистички планови прописују правила и параметре који уређују физичку структуру и начин њеног коришћења. Та правила су кључни алат спровођења, јер се на основу њих издају локацијски услови. Подзаконски акти и правилници, попут Правилника о садржини, начину и поступку израде просторних и урбанистичких планских докумената, додатно разрађују садржај планова, техничке стандарде, процедуре техничке контроле и друге елементе поступка. На

планирање и грађење утичу и други закони, као што су Закон о заштити животне средине, Закон о културном наслеђу, Закон о становању и одржавању зграда, као и бројни други прописи. У правне инструменте спадају и различита акта и документа неопходна за спровођење, попут локацијских услова, грађевинских дозвола и решења о парцелацији/препарцелацији.

Након усвајања урбанистичког плана, у пракси се активира низ правних и финансијских инструмената којима се земљиште припрема за изградњу. Они су од пресудног значаја за реализацију плана и најчешће су у надлежности јединице локалне самоуправе. Локална самоуправа доноси Одлуку о грађевинском земљишту којом уређује услове, поступак и начин отуђења и давања у закуп неизграђеног и изграђеног грађевинског земљишта у јавној својини. Такође усваја и Програм уређивања грађевинског земљишта — годишњи оперативни документ којим се одређују локације које ће бити инфраструктурно опремљене (улице, водовод, канализација), извори финансирања и рокови за извођење радова. На основу Закона о планирању и изградњи, локални органи и инвеститори могу закључити уговор о заједничкој припреми, односно опремању грађевинског земљишта, којим се инвеститор правно обавезује да реализује планиране садржаје и пратећу инфраструктуру.

Постоје и правни алати који се користе за припрему земљишта и његово укрупњавање, односно за решавање имовинско-правних односа како би се омогућило спровођење плана, посебно код пројеката од јавног интереса. Право државе да, ради реализације пројеката од јавног интереса који су планирани, прибави приватно земљиште уз правичну накнаду по тржишној вредности остварује се путем експропријације, чији су услови и поступак уређени Законом о експропријацији. Закон о планирању и изградњи предвиђа и урбану комасацију као инструмент за реорганизацију уситњених парцела у приватном власништву урбаним зонама. Ипак, иако је у Србији све више примера примене овог инструмента у пракси, он и даље наилази на бројне изазове и проблеме (Šoškić et al., 2022).

Технички механизми

Закон о планирању и изградњи прописује израду одређених урбанистичко-техничких докумената као механизма спровођења. Међу њима су **урбанистички пројекат** и **пројекти парцелације и препарцелације**. Њихова улога је да додатно разраде и операционализују правила урбанистичког плана за конкретан простор и конкретну инвестицију.

Технички механизми обухватају и информационе системе који подржавају спровођење планова. **Централни електронски регистар обједињених процедура** је дигитална платформа која представља један од кључних техничких механизма за управљање поступком издавања дозвола, са циљем да се он убрза и учини ефикаснијим.

Прецизно техничко спровођење планова подразумева ажурне карте и поуздане податке. У Србији је застарела катастарска евиденција препозната као једна од главних препрека за квалитетан плански процес (Šoškić et al., 2022). Ради праћења стања у простору, Закон о планирању и изградњи предвиђа успостављање националног информационог система о планским документима и просторним условима, у складу са принципима INSPIRE директиве, у оквиру дигиталне платформе Националне инфраструктуре просторних података. Ипак, иако је правни оквир делимично постављен, систем још увек није у потпуности оперативан. Завршетак целокупног пројекта Е-Простор планиран је за 2028. годину, док је развој Централног регистра планских докумената планиран за 2025. годину (Kekić, 2025). Географски информациони системи (ГИС) постаће обавезни за израду планова од 2028. године, што би требало да олакша праћење трендова просторног развоја и степена спровођења планова. Иако је пуна функционалност овог информационог система

дугорочан циљ, он представља кључни технички механизам за евалуацију политика засновану на доказима.

Социјални механизми

Ови механизми омогућавају укључивање јавности и преговарање, одражавајући приступ заснован на већој сарадњи и комуникацији спровођењу планова. Њихова стварна успешност, међутим, у великој мери зависи од политичке воље да се допринос јавности заиста уважи и угради у одлуке. У Србији је учешће јавности формално дефинисано кроз фазе раног јавног увида и јавног увида. Иако су ове процедуре законом прописане, истраживања показују да се јавне консултације у Србији често спроводе прекасно или су сведене на формалност, па ретко имају стварни утицај на исходе (Čolić & Dželebić, 2018).

Закон о локалној самоуправи прописује облике непосредног учешћа грађана у остваривању локалне самоуправе, међу којима су грађанска иницијатива, збор грађана и референдум. Кроз ове, формално уређене механизме, грађани могу да утичу на активности спровођења и кроз приступ „одоздо-нагоре“. Након успостављања правног оквира за развој цивилног друштва, од 2010. године приметан је раст броја удружења грађана, од којих се део бави друштвеним, еколошким, економским и другим питањима важним за локалну заједницу (Spasojević, 2021).

Ипак, упркос постојању ових формалних механизма, широко је препознат јаз између планског оквира и његове стварне примене (Čolić & Dželebić, 2018). Јавност процедуре често доживљава као пуку формалност, а не као простор за заједничко одлучивање. Као неки од главних разлога истичу се недостатак благовремених и лако разумљивих информација, претерано бирократизовани поступци и дубоко укоренење неповерење јавности према планерским институцијама и њиховим намерама (Perić and Miljuš, 2017). Планерска култура у Србији често се описује као недовољно развијена у погледу традиције дијалога, посредовања и медијације — елемената који су кључни у сарадничким моделима планирања у многим другим европским земљама.

Изостанак смисленог и делотворног учешћа, као и немогућност да се током формалних фаза планирања изгради консензус, све чешће доводе до „реактивног“ ангажовања грађана кроз протесте и активизам онда када изградња постане непосредна и извесна.

МОДЕЛИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ, ОБРАСЦИ И КЉУЧНЕ ПРЕПРЕКЕ

Имплементациони оквир за развој јавних отворених простора (ЈОП) у Србији састоји се од два различита, али међусобно повезана аналитичка нивоа: **модела имплементације и образаца имплементације**

Модел имплементације одражавају доминантну логику управљања и структуру актера кроз које се спроводи развој ЈОП-а. Они објашњавају ко предводи процес, на који начин се доносе одлуке, како су расподељени моћ и одговорност, као и на који начин се у различитим институционалним, тржишним и друштвеним условима обликују исходи уређења и коришћења ЈОП-а.

Обрасци имплементације односе се на модалитете и оперативне путеве који објашњавају како се у пракси одвија имплементација развоја повезаног са ЈОП-ом, без обзира на то ко управља процесом. Они описују процедуралне токове и инструменте кроз фазе планирања, пројектовања, реализације, коришћења и одржавања.

У пракси, сваки модел имплементације заснован на одређеном систему управљања може функционисати кроз различите процедуралне обрасце имплементације, док се

исти образац може јавити у оквиру различитих модела управљања. Заједно, они чине кохерентан, вишескаларни имплементациони оквир који повезује управљање, инструменте и оперативне фазе.

Следећи дијаграм приказује начин на који су модели и обрасци међусобно повезани у процесу реализације и дугорочног одржавања јавних отворених простора.

Модел имплементације (режими управљања)

↓ обликују и условљавају

Обрасци имплементације

↓ структурирају процедуралне токове кроз

Документи урбанистичког планирања и пројектовања

Програмски документи

Оперативни механизми

↓ производе

Исход развоја ЈОП-а и дугорочна ефикасност

ЈОП у насељу „Милева Марић Ајнштајн”, Београд

Извор: Јелена Живковић

Модели имплементације у Србији

Имплементација урбанистичких планова, пројеката и програма усмерених на развој јавних отворених простора у Србији одвија се у оквиру неколико понављајућих логика управљања, које произилазе из наслеђених планерских традиција и развоја постсоцијалистичких пракси. Сходно томе, у градовима Србије могу се идентификовати следећи модели имплементације:

- 1) **Институционално координисан управљачки модел имплементације** (рационално-свеобухватно планирање и институционално управљање), који карактеришу јавно власништво над земљиштем, примена архитектонских конкурса, стручни надзор и релативно успешно преношење планских решења у фазу реализације;
- 2) **Формални, хијерархијски (одозго-надоле) модел имплементације заснован на институционалном ауторитету, са slabим механизмима спровођења** (јаз између планирања и имплементације и неуспех управљања), у којем планови постоје, али се не спроводе доследно услед услед фрагментираних надлежности, ограничених капацитета за доношење одлука и slabих механизма спровођења на нивоу локалне самоуправе;
- 3) **Инвеститорски вођен, тржишно оријентисан модел имплементације** (неолиберално урбано управљање са формализованим облицима учешћа), карактеристичан за постсоцијалистичке стамбене развоје, у којима се ЈОП третира као резидуални простор, што резултира фрагментисаним, нискоквалитетним и слабо приступачним отвореним површинама;
- 4) **Проактивни одоздо-нагоре грађански модел имплементације, у оквиру делимично колаборативних планерских пракси** (мреже заједничког управљања више актера и разматрање прилагођено конкретном контексту), у којем грађани иницирају или заједнички креирају унапређења ЈОП-ова, при чему степен њиховог усклађивања са циљевима локалне самоуправе зависи од нивоа отворености институција и спремности појединачних носилаца одговорности да такве иницијативе подрже;
- 5) **Реактивни грађански модел имплементације** (учешће након доношења одлука обележено конфликтном), у оквиру којег се становници мобилишу да заштите ЈОП од непримерене изградње, користећи протесте и активизам као замену за изостале облике планског дијалога, али и као средство за преобликовање јавног дискурса о социјалној правди;
- 6) **Експериментални модел имплементације вођен приватним сектором, изван формалног планерског система** (управљање кроз пилот-пројекте засноване на

друштвеној одговорности предузећа), који обухвата мале интервенције инициране од стране приватних компанија, у партнерству са заинтересованим странама, са фокусом на иновације, видљивост и подизање свести, а не на системске промене;

7) **Ад хок, пројектно заснован модел имплементације** (фрагментирана реализација без стратешког управљања), који се испољава кроз изоловане интервенције

невладиних организација или донатора, углавном ограничене на физичке поправке или визуелна унапређења простора, без стратешког континуитета, усаглашене политике локалне самоуправе и суштинског учешћа грађана.

Установљени модели имплементације за четири одабрана града илуструју некохерентност имплементационог оквира у Србији.

У **Београду**, реконструкција и унапређење ЈОП-ова у оквиру модернистичких великих стамбених насеља показала је делимичан степен успешности у случајевима где су институционални оквири, архитектонски конкурси и стручно знање интегрисани у процесе имплементације. У новијем постсоцијалистичком развоју социјалног и непрофитног становања на јавном земљишту, постојање јавних архитектонских конкурса и стручног надзора показало се као ефикасан механизам за очување квалитета пројектних решења и заштиту јавног интереса. Овакви примери из главног града указују да је регенерација ЈОП-ова изводљива, као и да процес имплементације може резултирати мерљивим побољшањима физичког квалитета простора, функционалне опремљености и задовољства становника (Bogdanović Protić, 2020). Учешће грађана у (ре)креирању ЈОП-а креће се у распону од проактивних иницијатива „одоздо нагоре“, усклађених са визијама локалне самоуправе, до реактивних облика деловања у којима се становници колективно мобилишу ради заштите простора од приватизације и непримерене изградње. Искуства имплементације у коначном исходу потврђују значај проактивног грађанског ангажовања у обликовању и очувању ЈОП-ова. Као велики урбани центар, Београд располаже развијенијим структурама управљања, као и већим административним и стручним капацитетима, у поређењу са другим градовима у Србији који се суочавају са израженијим структурним ограничењима.

У Нишу, неусклађеност између усвојених урбанистичких пројеката за обнову ЈОП-а и њихове стварне реализације указују на слабу примену планских решења и фрагментисану поделу надлежности између градских управа. Оваквим приступом надлежних органа пропуштена је прилика да се у потпуности искористи потенцијал ЈОП-а у процесу регенерације наслеђених великих стамбених насеља. Насупрот томе, постсоцијалистички стамбени развој илуструје типичан инвеститорски вођен образац третмана отворених простора, у којем слаби стандарди и парцијална изградња на нивоу појединачних парцела производе дисконтинуитет ЈОП-ова, њихов низак квалитет, а често и неформално обликовање отвореног простора. ЈОП-ови се у таквим условима појављују као непланирани, преостали простори, а не као осмишљена јавна инфраструктура, што резултира недовољно уређеним површинама, импровизованим паркирањем, и ограниченом јавношћу и приступачношћу простора (Dinić Branković et al., 2026). Случајеви размене земљишта, спроведени ради очувања ЈОП-а, потврђују да је остваривање јавног интереса могуће уколико постоји довољна спремност локалних власти да инвеститорима обезбеде одговарајућу компензацију. Са становишта учешћа грађана, међутим, процес карактерише недостатак инклузивности, поверења и ефикасне сарадње између институција и локалне заједнице, што често доводи до незадовољства постигнутим исходима, појаве реактивних облика учешћа, и у коначном до неефикасне имплементације.

У Лесковцу, као граду трећег нивоа у урбаној хијерархији Србије, напори на регенерацији ЈОП-а у постојећим великим стамбеним насељима најчешће су ограничени на физичке поправке или визуелна унапређења, без њихове интеграције у шире стратешке оквире развоја ЈОП-а. Локалне управе се при томе у значајној мери ослањају на пројектно или донаторско финансирање, што ограничава континуитет одржавања и системско укључивање грађана. Имплементација планских решења која подразумевају значајно преобликовање ЈОП-а, а која проистиче из низа планских и административних одлука које дају предност приватном развоју у односу на јавни интерес, истовремено покреће реактивне облике учешћа, укључујући грађанску мобилизацију и протесте. Подстакнути примерима из Ниша, грађани Лесковца настоје да се изборе за сличне моделе решења како би ограничили инвеститорски вођене, тржишно оријентисане приступе и очували ЈОП. Ове активности допринеле су подизању свести о значају унутарблоковског зеленила и простора за игру, померајући фокус са одбране појединачних локација ка заговарању шире, друштвено праведне и одрживе визије ЈОП-ова.

Случај **Бора**, као постиндустријског града са бројним монофункционалним стамбеним насељима изграђеним за рударе, додатно потврђује постојање системских слабости. Са становишта регенерације ЈОП-а, урбанистичко планирање карактерише донекле неуједначена и хијерархијска (одозго-надоле) имплементација, као и недовољна реализација постављених планских циљева. Иако су се појавиле поједине мање пилот-иницијативе, као што су пројекти озелењавања и обнова дечјих игралишта које су покренуле локалне невладине организације, оне и даље остају изоловане и немају институционално праћење нити механизме за проширење. Овај модел илуструје имплементацију без управљања, у којој успешност зависи од појединачних иницијатива, а не од кохерентне политике локалне самоуправе. Учешће грађана у процесима урбанистичког планирања повезаним са ЈОП-ом углавном је формално и ограниченог домета, што доводи до израженог незадовољства становника.

Београд и Ниш такође показују примере регенерације ЈОП-ова мањег обима вођене приватним сектором, реализоване у оквиру националног пројекта увођења решења заснованих на природи у јавни простор, са нагласком на иновативност и подизање свести. Ова иницијатива није спроведена кроз политике локалног урбанистичког планирања, већ у оквиру корпоративне друштвене одговорности, а реализована је кроз партнерства са невладиним организацијама и академском заједницом. Примери из великих и средњих градова, попут Београда и Ниша, показују да су интервенције у ЈОП-овима најчешће инициране од стране локалних власти или виших нивоа управљања, са ограниченим континуитетом између фаза планирања и реализације. Насупрот томе, мање локалне самоуправе, као што су Лесковац и Бор, у великој мери зависе од ад хок интервенција. Ове разлике одражавају шире трендове развоја у постсоцијалистичкој Европи, где реформе система управљања и јачање институционалних капацитета још увек нису довршени, а локалне самоуправе се суочавају са сталним институционалним и финансијским ограничењима (Tsenkova, 2014; Roberts & Sykes, 2000).

ЈОП у насељу уз Булевар Светог Пантелејмона, Ниш

Извор: Милена Динић Бранковић и Јелена Ђекић

Обрасци имплементације у Србији

У контексту урбанистичког планирања и управљања, имплементација повезана са јавним отвореним просторима посматра се као вишеслојан процес који обухвата инструменте и фазе кроз које се планови, пројекти и програми везани за ЈОП преводе у физички простор. Обрасци имплементације у области развоја ЈОП-а одражавају токове имплементације, који обухватају планску, пројектантску и програмску документацију, као и оперативне фазе физичке реализације и одржавања простора. Ови обрасци повезују планерски, пројектантски, програмски и оперативни ниво, истичући континуитет између стратешких визија, процеса пројектовања, просторне реализације, коришћења и дугорочног управљања ЈОП-ом.

У складу са наведеним, у Србији су идентификовани следећи обрасци имплементације повезани са ЈОП-ом, који су применљиви у оквиру свих утврђених модела управљања:

1) Планерски и пројектантски обрасци имплементације

Ови обрасци одражавају формалне инструменте кроз које се имплементација покреће и структурира, а обухватају:

- **Имплементација урбанистичких планова који обухватају јавне отворене просторе**, што подразумева директно спровођење усвојених планских решења кроз спроводбене планове, као што су: *План Генералне Регулације* и *План детаљне Регулације*,
- **Имплементација урбанистичких пројеката који обухватају јавне отворене просторе**, кроз које се планска решења конкретизују и операционализују на конкретној локацији.

2) Програмски обрасци имплементације

Ови обрасци подразумевају спровођење програма и скупа понављајућих програмских активности које производе „меке“ облике интервенција, као што су пилот-интервенције и програмски заснована активација ЈОП-а. Они стављају акценат на процес и коришћење простора, фокусирајући се на активацију, управљање и свакодневне праксе у ЈОП-у, а не на трајне физичке трансформације или изградњу.

3) Пројектно засновани обрасци имплементације

Ови обрасци представљају начин имплементације у области ЈОП-а у којем се интервенције реализују кроз појединачне, временски ограничене пројекте, при чему се сваки пројекат третира као самостална интервенција. Они су често иницирани од стране

невладиних организација, приватних актера, донатора или ад хок иницијатива локалних самоуправа, и финансирани из спољних извора, без јаке интеграције у дугорочне планске оквири, структуре управљања или системе одржавања.

Иако наведени обрасци имплементације описују различите путање кроз које се покрећу планови, пројекти и програми повезани са ЈОП-ом, **фаза имплементације развоја јавних отворених простора** односи се на оперативну фазу заједничку за све обрасце. Ова фаза представља интегрисану фазу реализације и постреализације, у оквиру које се већ усвојени планови, одобрени пројекти или дефинисани програми преводе у функционалне, употребљиве ЈОП-ове који се дугорочно одржавају. Она обухвата:

- **Физичку реализацију планираних и пројектованих интервенција**, која обухвата извођење грађевинских радова и просторно уређење ЈОП-а у фази реализације,
- **Дугорочно коришћење и одржавање ЈОП-а**, што подразумева оперативну и управљачку фазу која следи након реализације, а обухвата свакодневно одржавање, регулисање начина коришћења, обезбеђивање безбедности и примену адаптивних механизма управљања неопходних за очување

функционалности, просторног квалитета и друштвене вредности простора током времена.

Поред формалних образаца имплементације, у појединим случајевима у пракси се уочава и неформалан начин реализације ЈОП-а, при чему се простор постепено обликује кроз спонтано коришћење и свакодневне активности корисника. Иако такви процеси могу довести до стварања функционалних и друштвено значајних простора, они нису стабилни, подложни су конфликтима или уклањању, и зависни су од накнадног институционалног прихватања ради дугорочне одрживости. Стога овај начин реализације није узет у обзир приликом формулисања смерница у овом Водичу.

Процедурални токови

Сваки образац имплементације обликује специфичне процедуралне путање кроз које се планови и визије преводе у конкретно деловање. Процедуре се спроводе кроз планове, пројекте, програме и оперативне механизме: документи урбанистичког планирања и пројектовања утврђују просторни и регулаторни оквир, развојни програми дефинишу приоритете, изворе финансирања и редослед реализације, док оперативни механизми обезбеђују реализацију, управљање и одржавање јавних отворених простора (ЈОП) у пракси.

Кључна документа која структурирају ове процедуралне токове приказана су у наставку.

Спроводбени документи у области урбанистичког планирања и пројектовања

План генералне регулације је обавезан за насеље које има статус седишта јединице локалне самоуправе, а може се донети и за друга насеља у оквиру општине, града или Града Београда, када је то предвиђено просторним планом јединице локалне самоуправе. (Закон о планирању и изградњи, 2009). План генералне регулације представља основни регулациони план који се директно спроводи применом правила уређења и грађења на целокупној територији обухваћеној планом. У контексту развоја ЈОП-а, План генералне регулације успоставља регулаторни оквир за заштиту, коришћење и просторну организацију ЈОП-ова, чиме омогућава њихову директну реализацију или спровођење кроз планове нижег реда, а потом кроз програме, урбанистичке пројекте и оперативне механизме.

План генералне регулације система зелених површина је стратешки урбанистички плански документ који служи за системско интегрисање ЈОП-а у стамбена насеља. Он обезбеђује свеобухватан оквир за развој, управљање и заштиту зелених површина у урбаним срединама, кроз

стратешку алокацију зелених површина, њихово повезивање са урбаном инфраструктуром, укључивање еколошких и социјалних аспеката и успостављање одговарајућег регулаторног оквира. Овај документ представља основу за израду планова нижег реда и конкретних урбанистичких и пејзажних пројектних решења, обезбеђујући усклађеност нових интервенција са целокупним системом зеленила. У пракси, он доприноси спречавању фрагментације зелених површина, увођењу минималних стандарда (нпр. површина зеленила по становнику), и планирању фазне реализације и одржавања система зелених површина.

План детаљне регулације доноси се за делове насеља, уређење неформалних насеља, зоне урбане обнове, инфраструктурне коридоре и објекте, као и за подручја за која је претходно усвојеним планским документом утврђена обавеза израде овог плана (Закон о планирању и изградњи, 2009). За зоне урбане обнове, План детаљне регулације посебно разрађује композициони план, односно план обликовања, као и план партерног уређења. У процесу спровођења развоја ЈОП-а, План детаљне регулације обезбеђује специфичан регулаторни и пројектантски оквир за конкретну локацију, који омогућава реализацију, трансформацију и унапређење ЈОП-а кроз дефинисање просторних односа, услова

коришћења земљишта и пројектантских захтева на нивоу појединачних парцела или зона.

Урбанистички пројекат је урбанистичко-технички документ који се израђује када је то предвиђено важећим планским документом или на захтев инвеститора, ради урбанистичко-архитектонског обликовања простора јавне намене и детаљне разраде појединачних локација (Закон о планирању и изградњи, 2009). У процесу реализације развоја ЈОП-а, он представља кључни посреднички инструмент који планске одредбе преводи у локацијски специфична, технички и процедурално спроводива решења, омогућавајући њихову физичку реализацију.

Програмски документи за имплементацију

Локални оперативно-развојни програм представља документ на локалном нивоу којим се формални стратешки и урбанистички планови преводе у конкретне активности усмерене на реализацију и управљање ЈОП-ом. Он дефинише приоритете уређења земљишта, активности, надлежне институције, временске оквири и расподелу ресурса. Као инструмент имплементације, он служи за операционализацију просторних, урбанистичких или секторских планова на локалном нивоу или нивоу специфичне локације, повезујући планске циљеве са практичним спровођењем и мониторингом. У контексту

обезбеђивања, одржавања и дугорочне функционалности ЈОП-а, он омогућава постепене, фазне или пилот-интервенције, у складу са моделима управљања и расположивим ресурсима.

Акциони план је временски ограничен програмски документ имплементације који структурира процедурални пут између законских планских докумената и оперативних механизма, омогућавајући фазну реализацију, међуинституционалну координацију и усклађивање планских циљева са расположивим финансијским и организационим ресурсима. Он превасходно функционише као институционални инструмент имплементације који уређује надлежности и поступке, док секундарно уређује токове финансирања и инвестиција.

КЉУЧНЕ ПРЕПРЕКЕ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ

Градови у Србији суочавају се са низом заједничких изазова у планирању, пројектовању, реализацији и управљању јавним отвореним просторима (ЈОП). Са становишта имплементације, наслеђена социјалистичка вишепородична стамбена насеља карактеришу добро планирани и пројектовани ЈОП-ови, доступни свим корисницима и развијени као неопходна компонента квалитета становања. Насупрот томе, нови постсоцијалистички развоји често губе јавни карактер отворених простора, одликују се ниским квалитетом решења ЈОП-а, или пак ЈОП-ови у потпуности изостају још у фази планирања, што указује на озбиљне слабости у процесу имплементације. Неадекватни плански стандарди који се односе на ЈОП, као и њихова недоследна примена у пројектовању и реализацији, што је потврђено истраживањем (RePOS Deliverable 2.4.), додатно оптерећују постојеће ЈОП-ове на нивоу насеља. У домену управљања, како новоизграђени отворени простори, тако и они наслеђени из социјалистичког периода, суочавају се са сличним проблемима недовољног квалитета одржавања и опште запуштености. Ови проблеми су додатно продубљени реактивним односом и комуникацијом са локалним

институцијама, који су често последица нетранспарентних процедура и ограниченог учешћа грађана у процесима одлучивања. Последично, преобликовање постојећих ЈОП-ова или недовољно обезбеђивање нових, може изазвати реактивне активности становника у односу на планска и пројектантска решења која прете да угрозе квалитет њиховог свакодневног живота.

Препреке за успешну имплементацију пројеката регенерације ЈОП-а у Србији могу се систематизовати у четири кључне области: **правне/институционалне, финансијске, друштвене/партиципативне и оперативне/препреке у одржавању.**

Правне и институционалне препреке

Наслеђе централно планираног и државно вођеног урбаног развоја оставило је за собом планерску праксу у којој формални документи постоје, али су њихова примена и доследно спровођење слаби. Трансформација ка децентрализованом и партиципативном планирању одвијала се постепено и непотпуно. **Нетранспарентни планерски процеси** одражавају институционалне слабости у

управљању, доношењу одлука и регулаторним процедурама, што директно смањује квалитет исхода у (ре)креирању ЈОП-а. **Недостатак поузданих облика и процедура за информисање грађана** о планским документима који се тичу њиховог насеља указује на слабости формалних институционалних оквира и механизма за комуникацију, подривајући поверење и смислено учешће јавности. **Кратки поступци јавног увида и слаба видљивост** додатно смањују транспарентност и одговорност. Значајну препреку за враћање ЈОП-а у стамбена насеља представља **често сложен имовинско-правни статус парцела које служе као јавни отворени простор**, што ограничава и регенерацију и нову изградњу. **Стандарди за ЈОП у документима урбанистичког планирања који су нејасни и недовољно специфични за поједине контексте** доводе до различитих тумачења, откривајући институционалне и правне недостатке који утичу на пројектовање, реализацију, коришћење и дугорочно одржавање ЈОП-а. **Нејасна одговорност и преклапање институционалних надлежности** произилазе из недовољно дефинисаних обавеза локалне самоуправе у погледу праћења реализације и одржавања ЈОП-а, док заједно са **недовољно развијеним планерским оквирима** отежавају грађанима разумевање процеса одлучивања и идентификацију одговорних актера. **Слаба регулаторна контрола** произилази из недостатка обавезујућих правних

инструмената, као што су обавезне ревизије пројеката или уговори засновани на учинку, који би обезбедили да се ЈОП реализује и одржава у складу са планираним стандардима.

Финансијске препреке

Реализација ЈОП-ова, а посебно њихово дугорочно одржавање, често је недовољно финансирана, што доводи до одлагања реализације планираних непрофитних простора на неодређено време. Локални буџети су често ограничени како у погледу кадровских капацитета, тако и у погледу финансијских ресурса, док је екстерно финансирање претежно пројектно оријентисано, а не континуирано. Чак и када су мере идентификоване, њихова примена је отежана економским и организационим условима, посебно у градовима средње величине и мањим градовима (Bogdanović Protić et al., 2020). Иако финансирање од стране локалне самоуправе пројеката ЈОП-а представља значајно ограничење, **нерешени имовинско-правни односи над ЈОП-ом и одсуство фазних планова имплементације** додатно отежавају ефикасно коришћење расположивих финансијских средстава у обезбеђивању ЈОП-а. Поред тога, **интензивирани финансијализација урбаног развоја у постсоцијалистичкој Србији** (Zeković et al., 2025) довела је до појачане зависности од приватних инвестиција и тржишно условљених приоритета, при чему се мањи заједнички садржаји често маргинализују.

Друштвене и партиципативне препреке

Укљученост становника у процес планирања, а посебно у одржавање ЈОП-ова у Србији, и даље је ограничена. Партиципативно планирање се често доживљава као формална обавеза, а не као процес који заиста оснажује грађане (Čolić & Dželebdžić, 2018). Реактивно учешће и мобилизација становника против реструктурирања ЈОП-а у фазама планирања, пројектовања и имплементације указују на **слабо организоване и недовољно институционализоване механизме укључивања грађана**. Истраживање такође потврђује да недовољно структурирани партиципативни механизми и низак ниво транспарентности резултирају недовољно информисаним становништвом, што доводи до ограниченог и углавном симболичног учешћа грађана, које има мали стварни утицај на одлуке (RePOS Deliverable 3.1.). **Недовољна комуникација између грађана и општинских институција** умањује дијалог и ефикасну размену повратних информација, чиме се слаби подршка пројектима ЈОП-а. Одсуство инклузивне и континуиране сарадње актера, и ограничен утицај повратних информација грађана, доводе до **недостатка поверења у институције**. Ово је додатно појачано **недовољно развијеном културом одржавања и проблемима у понашању** у многим вишепородичним стамбеним насељима, као што су изостанак заједничког старања о простору, пасивно коришћење и вандализам. **Низак ниво свести становника у мањим градовима о улози,**

стандардима и добрим праксама у области ЈОП-а додатно доприноси слабом ангажовању грађана и, последично, нижем квалитету ЈОП-а. Без осећаја власништва и континуираног учешћа становника, реализација и дугорочна одрживост ЈОП-а бивају озбиљно угрожене.

Оперативне и препреке у одржавању

Имплементација је често нарушена **одсуством јасног оперативног оквира за обезбеђивање ЈОП-а**. Поред тога, имплементација повезана са ЈОП-ом се не завршава окончањем радова; напротив, дугорочни учинак зависи од континуираног праћења, интервентног одржавања и сталног ангажовања заједнице. У пракси у Србији, међутим, **механизми накнадног праћења ретко су институционализовани**, те се бројни пројекти фактички окончавају завршетком изградње (RePOS Deliverable 3.2.). Без јасних одредби за дугорочно управљање, јављају се лоше праксе одржавања. Иако су укореењени у институционалној сфери, **недовољно јасни стандарди за ЈОП такође генеришу оперативне изазове** који утичу на свакодневну функционалност и дугорочно одржавање. То обухвата непостојање основних садржаја, безбедности и хигијене, као и конфликте у коришћењу простора. **Слабо организовано управљање свакодневним коришћењем, безбедношћу и одржавањем** смањује дугорочну вредност ЈОП-а. **Неадекватно коришћење ЈОП-а, укључујући**

неформалне или пренамењене ЈОП-ове и конфликте са паркирањем, додатно угрожава њихову дугорочну одрживост. **Недостатак посебних координационих тела или јединица за комуникацију** додатно слаби континуитет и одговорност у управљању ЈОП-ом.

Превазилажење препрека у реализацији ЈОП-а

Стратешке мере које обједињују институционалне реформе, унапређење правног оквира, партиципативно управљање, едукативне активности, јачање техничких капацитета, диверсификацију извора финансирања, и различите системе подстицаја, препоручују се као смернице за унапређење имплементације повезане са ЈОП-ом, са циљем стварања живописних, инклузивних и одрживих урбаних окружења. У том контексту, наредно поглавље дефинише сет смерница усмерених на унапређење имплементационог оквира за развој ЈОП-а у Србији.

ЈОП у насељу „Нови градски центар“, Бор

Извор: Милица Љубеновић и Данијела Милановић

СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ

Смернице за имплементацију структуриране су према **областима** које обухватају и **фазама имплементације**.

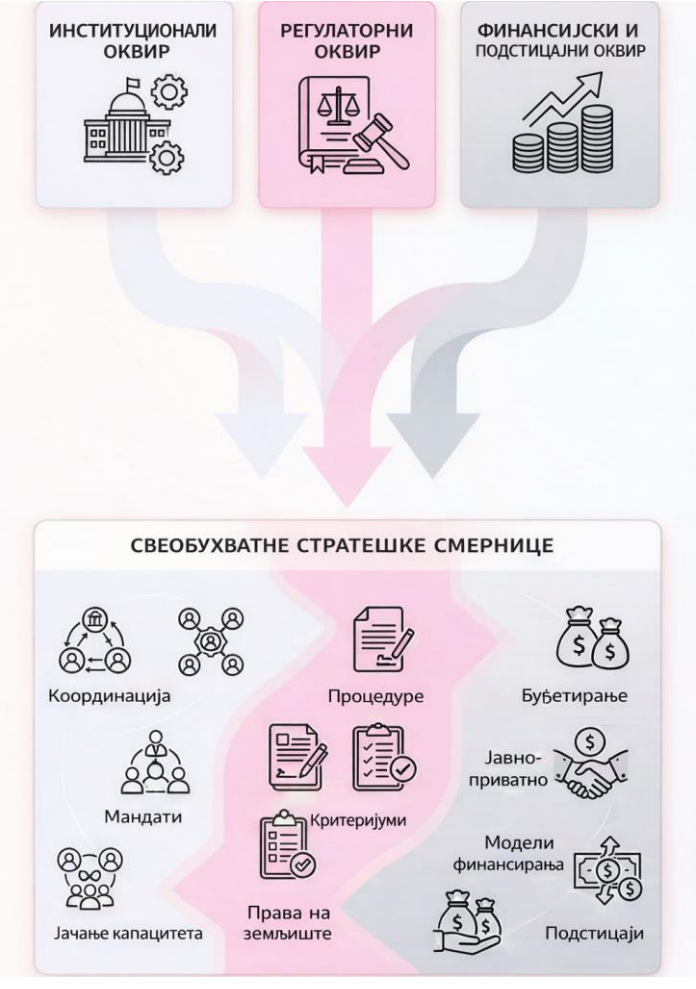
На основу области које обухватају и механизма кроз које доприносе унапређењу имплементације, смернице и мере су разврстане у три главне групе. Прву групу чине *Смернице за унапређење институционалног оквира*, које су усмерене на јачање институционалних капацитета, унапређење међуинституционалне сарадње и оптимизацију организационих структура. Другу групу чине *Смернице за унапређење правног и регулаторног оквира*, чији је циљ усклађивање прописа и обезбеђивање јаснијих процедура за спровођење планских решења. Трећу групу чине *Смернице за финансирање и подстицаје*, намењене унапређењу механизма финансирања, развоју система подстицаја и мобилизацији јавних и приватних извора финансирања како би се омогућила ефикасна реализација планираних активности.

У класификацији према фази имплементације, издвајају се две основне фазе: **фаза реализације** и **фаза дугорочног управљања и одржавања**.

Фаза реализације обухвата све активности које се односе на припрему, координацију и спровођење планираних мера и пројеката, укључујући институционална решења, регулаторне процедуре, механизме финансирања и реализацију на терену. Ова фаза је усмерена на претварање планских решења у конкретне активности и обезбеђивање њихове благовремене и ефикасне реализације.

Фаза дугорочног управљања и одржавања односи се на период након реализације и обухвата активности праћења, функционисања, одржавања, прилагођавања и континуираног унапређења, као и расподелу одговорности и ресурса неопходних за очување постигнутих резултата током времена.

У оквиру смерница дефинисан је и сет мера које подржавају њихову ефикасну примену. Врста мера је наведена у суседној колони (институционалне, организационе, образовне, информативне, законодавне, регулаторне, финансијске и подстицајне). У последњој колони идентификоване су групе алата за имплементацију предложених мера. Ова колона је повезана са алатима за имплементацију.

Слика 4. Концептуални оквир смерница за имплементацију

Извор: Милица Љубеновић, ауторка текста и концепта; илустрација је генерисана уз помоћ AI алата (OpenAI).

ЛЕГЕНДА			
Врсте мере		Алати	
ИНСТ	Институционална	ИНСТ/ЗАК	Институционална / законодавна
ОРГ	Организациона	ФИН/ИНВ	Финансијска / инвестициона
ЕДУ	Едукативна	ЕКОН	Економска
ИНФО	Информациона	ДСП	Дигитална
ЛЕГ	Законодавна		Сарадња / праћење
РЕГ	Регулаторна	ОБР/ИНФ	Образовна / информативна
ФИН	Финансијска		
ПОД	Подстицајна		

СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ОКВИРА

Смернице и мере	Врста мере	Алати
I. Фаза реализације		
Успоставити институционално вођство на локалном нивоу и подстаћи међусекторску сарадњу		
- Одредити централну координациону институцију (нпр. канцеларија /управа за урбанистичко планирање, јавна агенција или новоосновано тело) са мандатом и капацитетом да води међусекторску сарадњу у области ЈОП-а, као и овлашћењем да: а) координише активности између сектора; б) прати спровођење и вреднује резултате; и в) обезбеђује обједињене информације за све релевантне актере. Јасно дефинисати улоге и одговорности прецизирати које институције су надлежне за спровођење, а које за праћење и извештавање. Обезбедити међусобно усклађивање секторских акционих планова. Успоставити редовне канале комуникације и сарадње између јавних институција у вези са активностима спровођења. Користити пилот-пројекте за тестирање и демонстрацију међусекторске сарадње и за разјашњавање административних процедура (посебно за приватне или грађанске иницијативе).	 ИНСТ ОРГ	ИНСТ/ЗАК СП ФИН/ИНВ
Дефинисати стратегије спровођења и акционе планове		
Израдити акциони план за развој ЈОП-а који јасно дефинише краткорочне, средњорочне и дугорочне приоритете, одговорне актере, рокове спровођења, изворе финансирања и механизме праћења након реализације. - Обезбедити да акциони план буде предуслов за аутоматско укључивање у годишњу буџетску расподелу средстава.	 ОРГ	ИНСТ/РЕГ

Омогућити размену знања и ресурса		
Успоставити интерни центар знања са приступом заједничким документима, картама, сетовима података и пројектним извештајима за све укључене актере.	 ЕДУ	ДСП
Унапредити транспарентност фазе имплементације као саставног дела укупног процеса планирања		
- Успоставити поуздане облике и процедуре за информисање грађана о планским документима за њихово суседство(насеље). - Обезбедити приручнике/упутства о процедурама имплементације, укључујући учеснике у процесу, изворе финансирања, као и права и обавезе у вези са земљиштем.	i ИНФО ЕДУ	ЕДУ/ИНФО
II. Дугорочно управљање и одржавање		
Успоставити системе управљања подацима и планирања		
- Формирати и редовно ажурирати катастар ЈОП-а, интегрисан са ГИС-ом и евиденцијама о непокретностима, који обухвата просторне, функционалне, правне и управљачке податке. Израдити дигиталне мапе класификације одржавања на основу категорије и функције ЈОП-а, ради планирања финансирања, као и учесталости и врсте интервенција. Прикупљати податке о одржавању прилагођене карактеристикама ЈОП, њиховом типу и моделу управљања.	 ИНСТ	ДСП
Формирати структуру управљања и контролу одржавања за различите типове ЈОП-а		
Станари / стамбена заједница – ЈОП-ови оријентисани према згради и паркинг. Ко-управљање (локална самоуправа, инвеститори, друштвено одговорне компаније, невладине организације, организације цивилног друштва, стамбене заједнице), обезбеђено споразумима/уговорима о управљању, са јасно дефинисаним улогама у финансирању, одржавању, програмирању и решавању спорова - заједнички ЈОП-ови. Локална самоуправа – ЈОП-ови на нивоу суседства, ЈОП-ови мобилности и ЈОП-ови зелених површина.	 ОРГ РЕГ	ИНСТ/РЕГ ЕДУ/ИНФО

Праћење и евалуација различитих модела имплементације ЈОП-а

- Успоставити **оквир за праћење и евалуацију** који дефинише кључне индикаторе учинка и обезбеђује механизме за праћење напретка и, по потреби, прилагођавање имплементације.
- Укључити **праћење у реалном времену** квалитета животне средине (ваздух, бука) и зеленог покривача као део индикатора учинка у планирању — посебно у вишепородичним стамбеним подручјима.
- Спроводити **пост-окупационе евалуације** новоизграђених или обновљених ЈОП-ова у вишепородичним стамбеним подручјима, како би се прикупили директне повратне информације од станара о употребљивости, задовољству и укупном утицају ових простора.

 ОРГ
 ИНСТ

ИНСТ/РЕГ
ДСП

СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ПРАВНОГ И РЕГУЛАТОРНОГ ОКВИРА

Смернице и мере	Врста мере	Алати
I. Фаза реализације		
Јасно дефинисати статус земљишта и права на земљишту у правном и регулаторном смислу		
▪ Утврдити правни статус земљишта (нпр. земљиште за редовну употребу зграде), као и права и обавезе које из тог статуса произилазе. ▪ Решавати нејасне имовинско-правне односе, и то кроз: ▪ пренос власништва са државе на јединице локалне самоуправе; ▪ претварање права коришћења у право својине; ▪ враћање права својине кроз реституцију.	 ЗАК ИНСТ	ИНСТ/ЗАК
Успоставити јасна права на земљишту за ЈОП-ове у наслеђеним вишепородичним стамбеним насељима из социјалистичког периода (ЛНЕ)		
▪ Решити питања власништва над земљиштем које чини ЈОП. ▪ Ажурирати важећу законску регулативу тако да се при дефинисању „земљишта за редовну употребу зграде“ узме у обзир и окружење зграде — односно да се овај појам примени и на земљиште под зградом и око ње, као и на стамбене објекте грађене у отвореном систему просторне организације или у оквиру стамбеног комплекса.	 ЗАК ИНСТ	ИНСТ/ЗАК
Дефинисати обезбеђивање и очување ЈОП-а приоритетним стратешким циљем у локалним прописима		
▪ Укључити очување и унапређење ЈОП-а унутар насеља у приоритетне стратешке програме и дефинисати институционалне, финансијске и временске елементе за њихово спровођење (у складу са Циљевима одрживог развоја и актуелним стратегијама озелењавања градова, нпр. стратегијом 3–30–300 и сл.).	 РЕГ	ИНСТ/ЗАК

- Укључити формирање нових ЈОП-ова у приоритетне стратешке програме и дефинисати институционалне, финансијске и временске елементе за њихово спровођење. - Уврстити формирање ЈОП-ова на земљишту у јавној својини у транзиционим насељима међу приоритетне програме.		
Дефинисати правни оквир за финансирање засновано на земљишту		
Укључити инструменте захватања додатне вредности земљишта, у законодавство увести механизме као што су програми зонирања са подстицајима, бонуси у спратности/густини, накнаде за утицај развоја, пренос права грађења и финансирање кроз увећање пореских прихода (, како би се обезбедило финансирање или директно обезбеђивање јавног простора. - Дефинисати регулаторне механизме за формирање јавно доступних простора у приватном власништву (ЈППВ) као дела приватног развоја земљишта, и то кроз: а) подстицаје за инвеститоре (нпр. додатна бруто развијена површина у замену за формирање ЈОП-а оријентисаног према згради); или б) обавезујућу регулативу којом се прописује да се ЈОП-ови (заједнички и насељски) морају обезбедити у оквиру већих развојних пројеката.	 ЗАК ФИН ПОД	ИНСТ/ЗАК ЕКОН ФИН/ИНВ
Укључити конкретне услове за ЈОП у локацијске услове и грађевинске дозволе		
Укључити конкретне услове за ЈОП (обезбеђивање, уређење, приступачност, одржавање) у поступак издавања грађевинске дозволе (нпр. кроз локацијске услове). За веће пројекте могу се захтевати финансијске гаранције или доприноси за одржавање.	 РЕГ	ИНСТ/ЗАК
Формализовати обавезе кроз уговоре о уређењу/развоју грађевинског земљишта		
- Користити уговоре (нпр. уговор о заједничком припремању/опремању грађевинског земљишта) како би се прецизно дефинисале обавезе инвеститора у погледу обезбеђивања ЈОП-а и њиховог почетног одржавања. - Јасно дефинисати рокове и стандарде квалитета, као и услове и поступак преноса власништва над изграђеним ЈОП-ом на локалну самоуправу.	 РЕГ	ИНСТ/ЗАК

Дефинисати јасне процедуре за различите обрасце имплементације ЈОП-а		
- за обрасце имплементације кроз планирање и пројектовање - за програмске обрасце имплементације - за пројектно засноване обрасце имплементације	i ИНФО	ИНСТ/ЗАК
Увести обавезу периодичног извештавања надлежних институција о напретку у имплементацији		
Донети обавезујућу одлуку о редовном извештавању о имплементацији планских решења, пројеката и програма за ЈОП.	ЗАК	ИНСТ/ЗАК
II. Дугорочно управљање и одржавање		
Успоставити правила за коришћење и одржавање јавно доступних простора у приватном власништву (ЈППВ)		
- Обезбедити да правни споразуми/уговори гарантују да ЈППВ остаје јавно доступан, без обзира на промене у власништву над непокретношћу. - Дефинисати стандарде одржавања ЈППВ –а.	ЗАК	ИНСТ/ЗАК
Увести нове моделе управљања ЈОП-а у законодавство		
- Институционализовати програме јавно-приватно-грађанског партнерства (4П). - Успоставити развој зоне унапређења суседства (<i>NID - Neighbourhood Improvement Districts</i>) кроз јасан правни оквир, укључујући процедуре гласања и порезе / доприносе, посебно у зонама са мешовитим власништвом над ЈОП-ом.	ЗАК	ИНСТ/ЗАК ФИН ИНФО

СМЕРНИЦЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ И ПОДСТИЦАЈЕ

Смернице и мере	Врста мере	Алати
I. Фаза реализације		
Едуковати јавну управу и доносиоце одлука о различитим моделима финансирања и партнерствима у области финансирања ЈОП-а		
Организовати обуке о сложеним инструментима (нпр. захватање додатне вредности земљишта, ЈПП, 4П, NID) и представити успешне студије случаја.	 ЕДУ	ЕДУ/ ИНФО
Применити механизме захватања додатне вредности земљишта		
Користити механизме за захватање додатне вредности земљишта и усмеравати та средства на развој ЈОП.	 ПОД	ЕКОН ФИН/ИНВ
Применити доприносе за уређење земљишта и подстицаје		
- Омогућити умањење доприноса за уређење грађевинског земљишта за инвеститоре који финансирају изградњу обавезних ЈОП-ова (нпр. насељских ЈОП-ова). - Омогућити инвеститорима да изграде и пренесу ЈОП (нпр. насељске ЈОП) на локалну самоуправу у замену за умањење доприноса, уз обезбеђивање јавне намене и дугорочног јавног управљања.	 ПОД	ЕКОН
Користити јавно-приватна партнерства		
- Успоставити ЈПП за веће развојне пројекте и прецизно дефинисати уговором обавезе приватног инвеститора у погледу пројектовања, изградње и дугорочног одржавања ЈОП. - Успоставити ЈПП за одржавање ЈОП-ова који су у надлежности локалне самоуправе (нпр. заједнички или насељски ЈОП), уз јасна правила, прописе и смернице у формалним споразумима, укључујући финансијске обавезе обе стране.	 ФИН ОРГ	ПОД/ЗАК ФИН/ИНВ

За сва ЈПП израдити јасне, формалне уговоре који прецизирају улоге, одговорности и финансијске обавезе сваке стране у вези са обезбеђивањем ЈОП-а, пројектовањем, изградњом и дугорочним одржавањем.		
Диверзификовати изворе финансирања и успоставити систем субвенција		
- Идентификовати потенцијалне изворе финансирања из националних и европских фондова и грантова, буџета локалне самоуправе, као и од друштвено одговорних компанија, за развој и дугорочно одржавање ЈОП-а. - Дефинисати локалне моделе доделе субвенција актерима ван јавног сектора (приватни сектор, НВО, стамбене заједнице) за формирање или регенерацију мањих ЈОП-ова.	💰 ФИН	ФИН/ИНВ
II. Дугорочно управљање и одржавање		
Увести обавезу планирања дугорочног управљања ЈОП-ом		
Захтевати посебан план управљања ЈОП-ом за свако ново или обновљено стамбено подручје, који јасно дефинише одговорности и потребне ресурсе.	📋 ЗАК	ПОД/ЗАК ЕКОН
Увести наменско локално опорезивање		
Увести наменске дажбине на непокретности, усмерене на финансирање управљања ЈОП-а полазећи од тога да квалитетни ЈОП-ови повећавају вредност непокретности и временом генеришу веће пореске приходе.	💰 ФИН	ФИН/ИНВ
Увести NID		
Дефинисати финансијски модел у којем приходи NID-а финансирају додатне оперативне трошкове (нпр. часовно чишћење, приватно обезбеђење, сезонско украшавање) који превазилазе основни ниво услуга које обезбеђује локална самоуправа.	💰 ФИН	ФИН/ИНВ

Обезбедити подстицаје за заједничко управљање		
Понудити подстицаје као што су запошљавање незапослених, умањење локалних пореза и пореске олакшице за друштвено одговорне компаније које управљају ЈОП-ом.	◆ ПОД	ФИН/ИНВ ЕКОН
Подстаћи финансирање и партнерства заснована на заједници		
- Подржати и олакшати локално прикупљање средстава и иницијативе за групно финансирање (нпр. организовањем локалних догађаја за прикупљање новца, покретањем заједничких кампања за финансирање конкретних унапређења или програма, као и подстицањем доприноса у материјалом или стручним знањем од стране становника и локалних предузећа). - Формирати иновативна партнерства (нпр. са компанијама за рециклажу) ради обезбеђивања средстава за одржавање ЈОП-а.	\$ ФИН ◆ ПОД	ПОД/ЗАК ФИН/ПОД

АЛАТИ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ

Фаза имплементације развоја јавних отворених простора (ЈОП) у највећој мери се ослања на фрагментовану комбинацију институционалних/законодавних, финансијских/инвестиционих и економских алата. Ови инструменти се не користе у истој фази нити су уграђени у исте документе - активирају се различито у зависности од обрасца имплементације. Доминација појединих алата рефлектује основне режиме управљања и директно обликује исходе у области ЈОП-а, као и њихову дугорочну функционалност.

Институционални/законодавни алати користе се за регулисање надлежности, доделу права и обавеза и успостављање процедура. Зато су они доминантни у **формалним обрасцима имплементације заснованим на планирању и пројектовању**, као и у моделима реализације ЈОП-а које предводи јавни сектор.

Финансијски/инвестициони алати, који обезбеђују, распоређују и фазно планирају ресурсе за физичку реализацију ЈОП-а, се најчешће активирају у **програмским и пројектно заснованим обрасцима имплементације**. Ови

алати конкретизују програмске приоритете тако што финансирају конкретне пројекте и омогућавају постепену, пилот или фазну реализацију ЈОП-а, при чему се динамика често прилагођава доступности финансија, а не роковима дефинисаним планом.

Економски алати, који су осмишљени да обликују подстицаје, утичу на расподелу трошкова и структурирају вредност без директног финансирања изградње, доминантно се јављају у **програмским обрасцима имплементације**. Они подржавају одређивање приоритета, образлагање и фазно ширење интервенција у области ЈОП-а, тако што утичу на то како је имплементација организована, који актери у њој учествују и како се расподељују користи од реализације ЈОП-а. Из угла урбаног управљања, економски алати су најприсутнији у моделима имплементације које предводи приватни сектор.

Поред тога, фазу имплементације развоја ЈОП-а подржавају и дигитални алати за сарадњу/мониторинг, као и алати за едукацију/информисање, који доприносе укупном току и исходима процеса. Иако ови алати сами по себи не покрећу

имплементацију, они подржавају координацију, учење, мониторинг и континуитет у различитим режимима управљања и обрасцима имплементације. У целини, ови алати повећавају ефикасност спровођења тамо где постоје управљачки капацитети и развијене праксе сарадње.

Дигитални алати за сарадњу/мониторинг функционишу као интерсекторски оперативни инструменти који подржавају координацију, праћење учинка и адаптивно управљање ЈОП-ом кроз различите моделе имплементације. Њихова ефикасност је посебно изражена у институционално координисаним режимима са колаборативним управљањем.

Алати за едукацију/информисање делују као механизми изградње капацитета и подршке партиципацији, јачајући компетенције актера и омогућавајући информисано учешће у различитим моделима управљања. Посебно су значајни у моделима имплементације одоздо-нагоре и у колаборативним, грађански оријентисаним приступима.

И дигитални алати за сарадњу/мониторинг, као и образовни/информативни алати најснажније су повезани са **програмским обрасцима имплементације и оперативним димензијама** које су усмерене на активирање, свакодневну употребу и дугорочно одржавање ЈОП-а. Значајну улогу имају и у оквиру **планерских и пројектантских образаца**

имплементације, где доприносе транспарентности, комуникацији, подизању свести и документовању процеса. У **пројектно заснованим обрасцима имплементације**, њихова улога је подржавајућа, али често фрагментована, углавном ограничена на појединачне пројекте и ретко институционализована или проширена изван животног циклуса пројекта.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ/ЗАКОНОДАВНИ АЛАТИ

Институционални и законодавни алати пружају јасан оквир за планирање, обезбеђивање и управљање јавним отвореним просторима (ЈОП) у стамбеним насељима, помажући у обезбеђивању земљишта за јавну намену. Ови алати осигуравају да се ЈОП-ови интегришу у урбани развој кроз законске обавезе, стратешко планирање и механизме сарадње, истовремено осигуравајући да ЈОП испуњава регулаторне стандарде, да је усклађен са ширим циљевима урбанистичког планирања, и да одражава потребе локалне заједнице. Њихов значај огледа се и у томе што опште планске намере преводи у правно обавезујуће захтеве, дефинишући јасне надлежности, поступке и минималне стандарде за реализацију и дугорочно одржавање. У пракси, они умањују ризике у спровођењу тако што спречавају ад хок одлуке и обезбеђују континуитет између различитих фаза и институција (од израде планова и поступака издавања дозвола, преко изградње, до управљања и одржавања).

Алат	Опис	Илустрација
Градска уредба	Градска уредба је алат који регулише управљање и заједничко одржавање ЈОП-а путем одредби у локалним прописима. Њоме се прецизно утврђује ко је одговоран за одржавање, под којим условима, као и на који начин се расподељују надлежности између становника, јединице локалне самоуправе и пружалаца услуга. Градске уредбе, као што су Уредба о комуналном реду или Уредба о одржавању јавних отворених простора и зелене инфраструктуре, омогућавају подељену одговорност за одржавање и уређују закуп делова простора. Уредба може предвидети да грађани сами одржавају зелену инфраструктуру, или да то Јавно комунално предузеће (или приватно предузеће) обавља уз накнаду.	

Грађевинска дозвола	Грађевинске дозволе имају кључни значај за спровођење планских решења, јер омогућавају граду/локалној самоуправи да у тренутку одобравања осигура да су ЈОП-ови заиста планирани и реализовани, а не да остану само препорука у планској документацији. Њихова важна карактеристика јесте могућност да се издавање дозволе услови обезбеђивањем јасно дефинисане минималне површине или процента ЈОП-а, у складу са локалним плановима и правилима зонарања. Овим алатом може се захтевати да инвеститори уступе земљиште за јавну намену унутар или у близини локације, или уплате накнаду уместо уступања земљишта, коју град користи за куповину или унапређење ЈОП-а на другој локацији. На тај начин грађевинска дозвола функционише истовремено као контролни и финансијски механизам, повезујући одобравање изградње са стандардима за ЈОП и њихово дугорочно обезбеђивање.	
Јавни конкурс	Јавни конкурс представља ефикасан алат за планирање и пројектовање ЈОП-ова од посебног значаја за град, као и за спровођење њиховог развоја. Позивањем архитеката и урбаниста да поднесу конкурсна решења, јединице локалне самоуправе могу да искористе потенцијал иновативних и креативних приступа. Јавни конкурс се користи за избор најквалитетнијих решења за ЈОП кроз отворени или позивни поступак, омогућавајући поређење више концептуалних и идејних решења за исту локацију на основу јасно дефинисаних критеријума, као што су квалитет јавног простора, одрживост, трошкови и изводљивост фазне реализације. Карактеристична одлика алата је транспарентна процедура, рад стручног жирија и, где је то примерено, укључивање локалне заједнице кроз консултације или јавне презентације. На тај начин се јача легитимитет одлука, и повећава вероватноћа успешне реализације и дугорочне функционалности ЈОП-ова.	

Урбана комасација	Урбана комасација представља алат за рационално коришћење и уређење грађевинског земљишта који трансформише постојеће катастарске парцеле у грађевинске, уз решавање имовинско-правних односа насталих у том процесу. У вишепородичним стамбеним насељима, урбана комасација се може користити за обезбеђење ЈОП-а удруживањем парцела више власника, њиховом реконфигурацијом у ефикаснију целину, и издвајањем дела преуређеног земљишта за јавну намену у складу са типологијом ЈОП-а. Сваки власник добија мању али вреднију парцелу, док заједница има корист од заједничког ЈОП-а. Кључна карактеристика овог алата је да омогућава рационалније коришћење земљишта и формирање функционалног система ЈОП-ова у условима фрагментисаног власништва.	
Јавни простори у приватном власништву (ЈППВ)	Јавни простори у приватном власништву (ЈППВ) су подручја у власништву и у режиму одржавања инвеститора или власника непокретности, али је законом прописано да морају бити отворени и доступни јавности. Иако их обезбеђују приватни актери, ЈППВ су у ствари хибридни простори и облик ко-продукције: тржиште је одговорно за финансирање, обезбеђивање и одржавање ЈППВ, док надлежни органи одређују право јавности на приступ и успостављају правила коришћења. ЈППВ представљају посебно погодан инструмент за обезбеђивање ЈОП-а у густо изграђеним зонама, најчешће обезбеђени у замену за подстицаје у зонирању. Стога ЈППВ представљају практичан механизам за проширење мреже ЈОП-а и унапређење пешачке повезаности, без примене класичне експропријације и без додатног оптерећења јавног буџета.	

Оквир за мониторинг и евалуацију	Оквир за мониторинг и евалуацију је алат који дефинише кључне показатеље учинка (нпр. приступачност, просторни квалитет, еколошке перформансе, интензитет коришћења, безбедност, стандарде одржавања...), као и одговорности, временске оквири и процедуре за праћење реализације и дугорочних перформанси ЈОП-ова. Мониторинг је усмерен на континуирано посматрање да ли се планиране активности, инвестиције и управљачке праксе спроводе у складу са плановима, док евалуација периодично процењује резултате и утицаје у односу на унапред дефинисане циљеве. Овај оквир омогућава систематско праћење и вредновање, обезбеђујући повратне информације које подржавају адаптивна прилагођавања, одговорност актера и дугорочни квалитет и коришћење простора.
--	---

ФИНАНСИЈСКИ/ИНВЕСТИЦИОНИ АЛАТИ

Финансијски и инвестициони алати за обезбеђење јавних отворених простора (ЈОП-а) у стамбеним срединама обухватају стратегије и механизме за прикупљање, расподелу и усмерење финансијских средстава из јавних и приватних извора ка развоју, одржавању и унапређењу ЈОП-а. Ови алати подразумевају директне финансијске доприносе, за разлику од индиректних тржишних утицаја, и обезбеђују предвидиве и одговорне токове финансирања који су кључни за реализацију ЈОП-а. Они су посебно значајни јер омогућавају да се реализација ЈОП-а оствари у пракси, усклађивањем пројектних амбиција са реалним буџетским могућностима, као и обезбеђивањем средстава не само за изградњу, већ и за дугорочно функционисање и одржавање. Поред тога, они подржавају фазну реализацију и транспарентно трошење средстава, што доприноси изградњи поверења и обезбеђује да улагања у ЈОП буду усмерена тамо где су потребе и ефекти највећи.

Алат	Опис	Илустрација
Субвенције за запошљавање	Субвенције за запошљавање представљају финансијске подстицаје кроз које град или држава суфинансирају запошљавање локалних становника у активностима повезаним са ЈОП-ом, као што су урбана пољопривреда, одржавање и програми заједнице. Кључна карактеристика овог алата јесте да су субвенције усмерене на становнике насеља, често на лица са нижим приходима или оне који се суочавају са препрекама при запошљавању, при чему могу покривати део зараде, социјалне доприносе или трошкове стручног оспособљавања. На тај начин се отварају нова радна места, унапређују вештине и приходи домаћинства, док се истовремено активирају недовољно коришћени простори и подстиче локална производња хране. Субвенције за запошљавање су значајне јер обезбеђују да ЈОП-ови не представљају само трошак одржавања, већ и извор запошљавања, социјалне инклузије и дугорочно одрживог коришћења.	

Инвеститорска надокнада	Алат инвеститорске надокнаде се користи када инвеститори не могу да обезбеде потребан ЈОП унутар сопствене локације за изградњу, па се примењује једна од две опције: (1) инвеститор је дужан да пренесе део земљишта са друге парцеле (изван локације) у јавно власништво ради коришћења тог земљишта као отвореног простора, или (2) инвеститор плаћа финансијски еквивалент граду (надокнаду, односно „payment in lieu“ накнаду), који локална самоуправа затим користи за куповину, развој или одржавање ЈОП-а на другој локацији. На овај начин град обезбеђује нови или квалитетнији ЈОП, док инвеститори преузимају део одговорности за квалитет урбаног окружења.	
Директна куповина или откуп земљишта	Директна куповина или откуп земљишта подразумева поступак у којем локална самоуправа путем преговора или експропријације купује приватно земљиште за потребе стварања јавних простора и садржаја. Ово је погодан инструмент за обезбеђивање јавног простора у новим стамбеним насељима планираним у већим подручјима/зонама. Његова основна карактеристика јесте брзо и правно сигурно прибављање кључних парцела, нарочито у ситуацијама у којима други механизми, као што су урбана комасација, инвеститорска надокнада или јавни простори у приватном власништву, нису применљиви.	
Накнада за утицај развоја	Накнада за утицај развоја је алат који обавезује инвеститоре да плате накнаду, коју утврђују локалне самоуправе, како би покрили целокупне или делимичне трошкове обезбеђивања јавних простора и садржаја за нове или предложене развојне пројекте. Локална самоуправа одређује висину накнаде на основу очекиваног утицаја развоја (нпр. броја стамбених јединица или укупне бруто површине). Овај алат је значајан јер обезбеђује да трошкови нових јавних садржаја не падају искључиво на терет становника путем јавног буџета, већ да у њиховом финансирању учествују и инвеститори чији пројекти генеришу додатни притисак на простор и јавну инфраструктуру.	

Закуп земљишта	Закуп земљишта је финансијски инструмент којим локална самоуправа може да подржи реализацију и одржавање ЈОП-а у стамбеним насељима, користећи повећану вредност земљишта насталу изградњом инфраструктуре и урбаним развојем. По уговору о закупу, локална самоуправа даје право коришћења јавног земљишта на дужи или одређени рок закупцима (најчешће приватним компанијама или станарским удружењима) који за то плаћују кирију или периодичне накнаде. Приход од закупа може се директно реинвестирати у уређење околних ЈОП-ова, чиме се обезбеђује да користи од пораста вредности земљишта остају у заједници. Закуп земљишта се често примењује за активирање тренутно неизграђених „парцела на чекању“, које још увек нису намењене за трајну изградњу или инфраструктуру. Значај овог алата огледа се у томе што омогућава брзу и релативно нискобуџетну активацију оваквих простора за јавну употребу, без трајног преноса власништва и без потребе за значајним почетним улагањима, доприносећи развоју мреже ЈОП-ова и тестирању различитих намена пре доношења дугорочних одлука.	
Такса за заштиту животне средине	Такса за заштиту животне средине се прописује за коришћење земљишта за становање, и плаћају је власници непокретности, као и предузетници и компаније које послују у том стамбеном насељу. Приход од такси се потом користи за развој и уређење ЈОП-а, чиме се подстиче одрживи урбани развој. Њен значај огледа се у томе што обезбеђује стабилан извор финансирања за заштиту и унапређење јавних простора, истовремено подстичући инвеститоре и кориснике да смање негативне утицаје на животну средину.	

Фондови Европске уније	Европска унија (ЕУ) обезбеђује неколико финансијских инструмената намењених подршци развоја ЈОП-а у стамбеним насељима кроз пројекте усмерене на одрживост, социјалну инклузију, урбану регенерацију и добробит заједнице. Они обухватају, између осталог: Фонд за регионални развој Европске уније (ERDF), Европски социјални фонд плус (ESF+), Европску урбану иницијативу (EUI), програм LIFE, Horizon Europe (Мисија: климатски неутрални и паметни градови), Interreg (Европска територијална сарадња), и друге. Ови фондови су од посебног значаја јер омогућавају реализацију већих и сложенијих интервенција које локални буџети сами не би могли да подрже, као и тестирање нових модела управљања и коришћења јавних простора пре њихове шире примене. Поред директних улагања у ЈОП, пројекти финансирани из фондова ЕУ често доприносе јачању капацитета локалних управа у областима планирања, управљања и мониторинга, што дугорочно унапређује начин на који се јавни простори планирају и одржавају.	
Зоне унапређења суседства	Зоне унапређења суседства (Neighbourhood Improvement Districts - NIDs) представљају механизам самоопорезивања финансирања у ограниченом временском периоду, где власници непокретности унутар одређеног географског подручја пристају да плаћују додатну накнаду (често путем посебне процене), и усмеравају прикупљена средства на унапређење и одржавање ЈОП-а, садржаја и услуга у том подручју, допуњујући тиме оно што обезбеђује локална самоуправа. Власници непокретности у предложеном подручју гласају за успостављање NID-а, након чега га локална самоуправа формално одобрава, дефинишући трајање, висину накнаде и обим дозвољених трошкова. Овај модел је значајан јер обезбеђује стабилан, локално контролисан извор финансирања за квалитетније ЈОП-ове, њихово одржавање, озелењавање, безбедност и програме заједнице, истовремено јачајући осећај заједничке одговорности за локално окружење.	

Пилот-пројекат	Пилот-пројекат представља алат за експерименталну имплементацију мањег обима, који омогућава тестирање и демонстрацију иновативних просторних и управљачких решења у контролисаним и временски ограниченим условима, обезбеђујући емпиријску основу за њихову будућу програмску или нормативну интеграцију. Пилот-интервенције могу проистећи како из пројектно оријентисане, тако и из програмски засноване имплементације: програмски приступ даје предност континуираним процесима и активацији простора, док је пројектни приступ усмерен на реализацију појединачних, самосталних просторних интервенција. Пилот пројекат пре свега функционише кроз финансијске и инвестиционе механизме, али је такође подржан институционалним и законодавним оквирима, као и економским инструментима, како би се тестирали и демонстрирали нови приступи пре њихове могуће шире примене. Пилот-пројекат се превасходно ослања на финансијске и инвестиционе механизме, али је истовремено подржан институционалним и законодавним аранжманима, као и економским инструментима, како би се нови приступи испитали, верификовали и демонстрирали пре њихове могуће шире примене.	
-----------------------	--	---

ЕКОНОМСКИ АЛАТИ

Економски алати за обезбеђење јавних отворених простора (ЈОП-а) у стамбеним срединама односе се на механизме који утичу на понашање тржишта и одлуке заинтересованих страна путем финансијских средстава, а не директном регулацијом. Ови алати имају за циљ да подстакну или олакшају развој, одржавање и приступачност ЈОП-ова у урбаним подручјима променом односа трошкова и користи за инвеститоре, локалне самоуправе или власнике непокретности. Ови алати су значајни јер обликују свакодневне подстицаје: могу наградити актере који доприносе јавном интересу и обесхрабрити праксе које умањују квалитет или доступност ЈОП-ова. Кроз прилагођавање пореза, накнада и права на изградњу, ови алати омогућавају да се део вредности створене урбаним развојем усмери у унапређење ЈОП-ова, без ослањања искључиво на буџете локалних самоуправа. Економски алати могу подржати дугорочно управљање и старање о простору тако што одржавање и јавну доступност чине финансијски изводљивим и за јавност и за приватне актере, посебно у подручјима изложеним интензивном притиску развоја.

Алат	Опис	Илустрација
Ослобађање или умањење корисничких накнада	Локалне самоуправе становницима умањују или укидају комуналне накнаде и таксе за услуге, као што је локална административна такса за комуналне делатности и услуге, или прописују ослобађање од пореза на непокретности. Прикупљена средства потом се усмеравају на уређење ЈОП-а. На тај начин, ослобађање или умањење корисничких накнада функционише као економски механизам путем којег локална самоуправа део локалних јавних прихода директно преусмерава у побољшање квалитета и доступности ЈОП-а.	

Програми подстицаја у зонирању	Програми подстицаја у зонирању представљају широк спектар алата који инвеститорима нуде разне бенефиције или олакшице (нпр. повећан коефицијент изграђености, већа висина објеката, смањени нормативи за паркирање, или флексибилнија правила за коришћење земљишта), у замену за јавне добробити као што су ЈОП-ови, приступачно становање, објекти културе или заједнички садржаји. Често коришћен вид подстицаја у зонирању су „бонуси за густину“, који инвеститорима и власницима некретнина пружају могућност да добију додатну квадратуру уколико у своје пројекте укључе јавне садржаје, као што су улице или паркови. Њихова кључна карактеристика је јасан принцип „давања и узимања“, при чему се додатна права на изградњу одобравају искључиво ако пројекат укључи јавне просторе и садржаје. Ови програми су значајни јер омогућавају да се део вредности створене повећањем дозвољене густине изграђености врати заједници кроз нове или квалитетније јавне просторе, без директног оптерећења локалног буџета.	
Пореске олакшице за пословање	Умањење пореза на добит, ослобађање од ПДВ-а, или укидање таксе за заштиту животне средине представљају алате који друштвено одговорним компанијама и предузетницима омогућавају допринос уређењу ЈОП-а, и подстичу инвеститоре на развој ЈОП-а и зелене инфраструктуре. Значај овог инструмента огледа се у томе што у процес развоја и одржавања ЈОП-ова укључује приватни капитал и стручност, смањује притисак на буџете локалних самоуправа и подстиче еколошки одговорније пословање.	

Пренос права на изградњу	Пренос права на изградњу је алат који омогућава власницима некретнина у одређеним зонама да продају права на изградњу са своје парцеле (донаторско подручје) и пренесу на другу парцелу (пријемно подручје), у којој су дозвољене веће густине изграђености. Парцела са које се права преносе затим се штити као отворени простор, и често се преуређује у ЈОП. Средства остварена трансфером права користе се за обештећење власника „донаторске“ парцеле због смањене вредности њихових некретнина услед нижих дозвољених густина градње. Значај овог алата огледа се у томе што усмерава развој ка локацијама са адекватним инфраструктурним капацитетима, истовремено спречавајући губитак или парцијалну заузетост земљишта намењеног јавном интересу.	
Шаблон за прелиминарни и финансијски план	Шаблон за прелиминарни финансијски план представља ефикасан алат за имплементацију развоја ЈОП-а, који помаже у усаглашавању извора финансирања, одговорности заинтересованих страна и стратегија дугорочног одржавања, а примењује се посебно у раним фазама планирања и доношења одлука. Финансијски план може да садржи: (1) капиталне трошкове (земљиште, пројектовање, дозволе, материјали, рад), (2) оперативне трошкове (одржавање, особље, управљање отпадом), (3) изворе прихода (порези, таксе, јавно-приватна партнерства), (4) недостатке финансирања и стратегије њиховог превазилажења, и (5) временски оквир и фазе улагања. Овај формат омогућава брзо поређење различитих опција, проверу финансијске изводљивости и усклађивање планираних интервенција са буџетским капацитетима. На тај начин, он представља практичну основу за припрему пројеката и пријаве за финансирање, као и за јасно дефинисање улога града, инвеститора и заједнице.	

ДИГИТАЛНИ АЛАТИ ЗА САРАДЊУ/МОНИТОРИНГ

Дигитални алати за сарадњу и мониторинг представљају групу ИКТ-заснованих имплементационих алата који подржавају координисану реализацију, праћење и дугорочно управљање јавним отвореним просторим (ЈОП). Они омогућавају заједнички приступ информацијама, олакшавају континуирану сарадњу између институција и стручњака, подржавају прикупљање и коришћење података о имплементацији и учинку, те стварају основу за доношење одлука заснованих на подацима. Обезбеђивањем правовремених повратних информација и заједничке базе знања, ови алати доприносе усклађивању планских намера са реализацијом и дугорочним управљањем, јачајући континуитет и ефикасност у имплементацији ЈОП-а.

Алат	Опис	Илустрција
Платформа за међуинституционалну координацију заснована на облаку	Дигитална платформа за међуинституционалну координацију користи заједничке дигиталне радне просторе како би свим стручњацима у области урбанистичког планирања и јавним институцијама укљученим у обезбеђивање ЈОП-а омогућила приступ акурним информацијама, као и ефикасну комуникацију и сарадњу. Овај алат обезбеђује централизовано дигитално складиште за дељење докумената, просторних података, карата, скупова података и пројектних извештаја који се односе на ЈОП. Платформа такође омогућава сарадњу чланова тима у реалном времену током фазе реализације ЈОП-а, као и касније, у фази мониторинга његовог коришћења и експлоатације. Примена овог алата смањује недостатак информација, повећава транспарентност и јача континуитет између фаза планирања, реализације и одржавања ЈОП-а.	
Онлајн стручни састанци	Редовни, структурирани онлајн састанци и стручне консултације могу се организовати путем интернета или уживо ради унапређења комуникације и координације између представника јавних институција укључених у обезбеђивање ЈОП-а и других чланова имплементационог тима. Овај алат подржава размену информација, заједничко решавање проблема и усклађивање активности кроз фазе планирања, изградње и одржавања, доприносећи смањењу институционалне фрагментације и јачању континуитета у обезбеђивању ЈОП-а.	

Интегрисани систем скупова података и база података	Интегрисани систем скупова података и база података обједињује просторне, функционалне, правне и управљачке податке о ЈОП-овима из различитих институција у јединствену дигиталну базу, повезану са катастаром и регистрима непокретности. Широк спектар похрањених података користи се у планирању, пројектовању, реализацији и одржавању ЈОП-а. Овај алат омогућава систематско праћење ЈОП-а као имовине, вођење евиденције о активностима одржавања и израду дигиталних мапа класификације одржавања. Обезбеђивањем поуздане основе са подацима, алат подржава информисано доношење одлука током имплементације, омогућава утврђивање приоритета улагања и дефинисање режима одржавања, чиме се унапређује координација између имплементације и дугорочног управљања ЈОП-овима.	
Сензори за прикупљање података о животној средини	Овај алат користи фиксне или мобилне дигиталне сензоре за континуирано праћење услова животне средине у ЈОП-у, као што су квалитет ваздуха, ниво буке, микроклиматски услови и степен зеленог покривача. Када се интегришу са показатељима учинка у планирању и оквирима за евалуацију, подаци са сензора обезбеђују доказе у реалном времену о еколошким перформансама простора, подржавају постокупационе анализе и омогућавају благовремена прилагођавања у пројектовању, управљању или одржавању ради унапређења употребљивости и квалитета ЈОП-а.	

ЕДУКАТИВНИ/ИНФОРМАТИВНИ АЛАТИ

Алати за едукацију и информисање подржавају подизање свести, размену знања и јачање капацитета становника, стручњака и институција укључених у планирање, пројектовање, реализацију и одржавање ЈОП-а у стамбеним подручјима. Они пружају смернице, ажуриране информације и обуке током фаза планирања и имплементације, омогућавајући информисано доношење одлука, подстицајући ангажовање заједнице и обезбеђујући да реализација ЈОП-а буде усклађена са локалним потребама, јавним политикама и принципима дугорочне одрживости.

Алат	Опис	Илустрација
Састанак са заједницом	Састанци стамбених заједница могу послужити као важан канал за размену информација о току имплементације, чиме се унапређује обезбеђивање ЈОП-а у стамбеним насељима. Ови скупови омогућавају становницима активно учешће у процесима планирања, пројектовања и управљања ЈОП-ом, осигуравајући да резултујући простори одражавају потребе и жеље заједнице. Тиме се поставља контекст да се од самог почетка успоставе услови за редовно одржавање и дугорочну одрживост ЈОП-а.	
Дигитална платформа	Дигитална платформа представља алат који обезбеђује централизован онлајн простор за информисање грађана о планским документима, иницијативама и активностима у вези са ЈОП-овима. Она омогућава транспарентну комуникацију, олакшава јавни приступ плановима на нивоу насеља, и омогућава становницима да буду информисани и да учествују у процесима доношења одлука. У контексту имплементације, овај алат омогућава размену информација, дељење знања и информација, чиме се подржава инклузивнија и одговорнија реализација ЈОП-а.	

Обавештења путем е-поште	Обавештење е-поштом представља алат којим јавне институције благовремено достављају информације стамбеним заједницама и становницима о различитим активностима повезаним са ЈОП-ом у њиховом насељу. Овај алат обезбеђује практичан и нискобуџетни начин подизања свести, јачања разумевања и подстицања учешћа грађана у планирању, пројектовању, реализацији и одржавању ЈОП-а. Кроз редовна ажурирања, они шире релевантне информације, осигуравајући да становници остану информисани и ангажовани током читавог процеса (ре)креације ЈОП-а.	
Приручници	Приручници служе као едукативни алати који пружају детаљна, корак-по-корак упутства о процедурама, улогама, изворима финансирања и правним обавезама у вези са пројектима ЈОП-а. Они планске документе превode у јасна и применљива упутства за реализацију, пружајући подршку стручњацима и институцијама у ефикасном, доследном и дугорочно одрживом обезбеђивању, управљању и одржавању ЈОП-а.	
Програм стручног усавршавања	Програм стручног усавршавања представља имплементациони алат који обезбеђује структурисану едукацију за стручњаке у области урбанистичког планирања о сложеним инструментима, процедурама и dobrim праксама у обезбеђивању ЈОП-а. Ови програми доприносе изградњи знања и капацитета, унапређују разумевање имплементационих процеса, и оспособљавају практичаре да ефикасно примењују иновативне приступе током планирања, реализације и дугорочног управљања ЈОП-овима.	

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

ЕУ	Европска унија
ГИС	Географски информациони систем
ГУП	Генерални урбанистички план
ПДР	План детаљне регулације
ПГР	План генералне регулације
ЈОП	Јавни отворени простор
ЈПП	Јавно-приватна партнерства

GI	Green Infrastructure
IPA	Instrument for Pre-accession Assistance
LHE	Large Housing Estates
NGO	Non-Governmental Organization
NIDs	Neighborhood Improvement Districts
PGIS / PPGIS	Public Participation Geographic Information System
POPS	Privately Owned Public Spaces
PPF	Participatory Planning Framework
SDG	Sustainable Development Goals
TDR	Transfer of Development Rights
UHI	Urban Heat Island
VR	Virtual Reality

ЛИТЕРАТУРА

Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners.

Bogdanović Protić, I. (2016). Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života. Doktorska disertacija. doktorska disertacija, Građevinsko arhitektonski fakultet Univerziteta u Nišu

Bogdanović Protić, I., Dinić Branković, M., Igić, M., Ljubenović, M., Mitković, M. (2018). Modalities of tenant's participation in the revitalization of open spaces in complexes with high-rise housing. Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering, 16(2), 203–211

Bogdanović Protić, I., Mitković, P., Vasilevska, Lj. (2020). Toward regeneration of public open spaces within large housing estates—A case study of Niš, Serbia. Sustainability, 12(24), 10256

Bogdanović Protić, I., Vasilevska, Lj. (2025). Innovative social and cultural solutions for reclaiming public open spaces in multi-family neighbourhoods. In International Conference Synergy of Architecture and Civil Engineering SINARG 2025, Faculty of Civil Engineering and Architecture, pp. 23-34

Bogdanović-Protić, I., Vasilevska, L., Haas, T., Stupar, T. (2025). Social and cultural solutions for reclaiming public open spaces in multi-family neighbourhoods: Theoretical framework and best practice solutions. Facta universitatis-series: Architecture and Civil Engineering, 23(2), 197-221

Čolić, N., & Dželebdžić, O. (2018). Beyond formality: A contribution towards revising the participatory planning practice in Serbia. *Spatium*, (39), 17–25. <https://doi.org/10.2298/SPAT1839017C>

Čolić, R., Mojović, D., Petković, M., Čolić, N. (2013). Guide for participation in urban development planning. GIZ

De Magalhães, C., Carmona, M. (2009). Dimensions and models of contemporary public space management in England. Journal of Environmental Planning and Management

Dinić Branković, M., Vasilevska, Lj., Živković, J., Bogdanović Protić, I., Ljubenović, M., Đekić, J., Igić, M., Mitković, M., Milanović, D., Slavković, M. (2025). Guidebook: Urban planning and design directive for residential public open space, University of Niš, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Available online: https://www.repos-project.rs/pdf/guidebook_urban-planning-and-design-directive-for-residential-pos.pdf

Dinić Branković M., Milanović D., Đekić J., Ljubenović M., Igić M. (2026). Nature-based solutions in regeneration of public open space: Challenges and prospects of implementation in the City of Niš. Journal of the Faculty of Civil Engineering and Architecture, Vol. 41(1): 1–14

Đokić, J., Graovac, A., Radovanović, K., & Slavković, L. (2023). Evaluacija i efekti sprovođenja planova generalne regulacije. Dvanaesti naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine, Beograd, oktobar 2023, pp. 33–40

Evans, J., Jones, R., Karvonen, A., Millard, L., Wendler, J. (2015). Living labs and co-production: University campuses as platforms for sustainability science. Current Opinion in Environmental Sustainability, 16, 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.06.005>

Healey, P. (1997). Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies. Macmillan

Innes, J. E., Booher, D. E. (2004). Reframing Public Participation: Strategies for the 21st Century. Planning Theory & Practice

International Association for Public Participation (IAP2). (2018). IAP2 Spectrum of Public Participation. IAP2 International Federation. Available online: https://iap2.org.au/wp-content/uploads/2020/01/2020_IAP2_Spectrum.pdf

- Kekić, A. (2025). Uspostavljanje projekta E-prostor planirano do 2028. <https://biznis.rs/vesti/srbija/ustopostavljanje-projekta-e-prostor-planirano-do-2028-godine/>
- Nikolić, D. S., Pantić, M. D., & Jokić, V. T. (2021). Urban and spatial planning: Pragmatic considerations for plan implementation improvements (A case study of the city of Bor). *Sage Open*, 11(1) <https://doi.org/10.1177/2158244021994554>
- Nova planerska praksa. (2024). <https://novaplanskapraksa.com/ciklus-planiranja/>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press
- Perić, A., & Miljuš, M. (2017). Spatial and urban planning in Serbia: A look through the lens of deliberative approach. *Spatium–International Planning Review*, 37, 49–57. <https://doi.org/10.2298/SPAT1737049P>
- RePOS team. (2025). Deliverable 2.4. <https://www.repos-project.rs/pdf/guidebook-for-urban-planning-and-design-of-residential-pos.pdf>
- Repos Deliverable 3.1: A review of participation practices concerning POS in residential neighborhoods in Serbia, Available online: <https://www.repos-project.rs/pdf/report-on-implementation-practices-concerning-pos.pdf>
- Repos Deliverable 3.2: Report on implementation practices concerning POS in chosen neighborhoods, Available online: <https://www.repos-project.rs/pdf/review-of-participation-practices-concerning-pos.pdf>
- Roberts, P., & Sykes, H. (Eds.). (2000). *Urban regeneration: A handbook*. London, UK: Sage Publications
- Rules on the content, method and procedure of creating spatial and urban planning documents (Official Gazette of the Republic of Serbia, no. 32/2019, 47/2025)
- Sanders, E. B. N., Stappers, P. J. (2008). *Co-creation and the New Landscapes of Design*. CoDesign
- Sanoff, H. (2000). *Community Participation Methods in Design and Planning*. Wiley
- Spasojević, D. (Ed.). (2021). *Podrivanje demokratije. Procesi i institucije u Srbiji od 2010. do 2020. godine*. CRTA.
- Stajić, M., Čukić, I., Aksentijević, M., & Veselinović, D. (2016). *Mali vodič kroz planiranje gradova*. Mikro Art / Ministry of Spatial Planning
- Šoškić, M., Višnjevac, N., Mihajlović, R., Mihajlović, D., & Maroš, S. (2022). The development of land readjustment models in Serbia and South-East Europe. *Land*, 11(6), 834. <https://doi.org/10.3390/land11060834>
- Tsenkova, S. (2014). *Housing transformations in the post-socialist world: Housing policy and practice in transition countries*. London, UK: Routledge
- UN-Habitat. (2009). *Planning sustainable cities: Global report on human settlements 2009*. <https://unhabitat.org/planning-sustainable-cities-global-report-on-human-settlements-2009>
- UN-Habitat. (2018). *International guidelines on urban and territorial planning handbook*. <https://unhabitat.org/international-guidelines-on-urban-and-territorial-planning>
- Vasilevska, Lj., Vranic, P. & Marinkovic, A. (2014). The effects of changes to the post-socialist urban planning framework on public open spaces in multi-story housing areas: A view from Niš, Serbia. *Cities*, vol. 36, pp. 83–92..
- Vranic, P., Vasilevska, L. & Haas, T. (2015). Hybrid spatialities: Multi-storey extensions of socialist blocks of flats under post-socialist transition in Serbia, the case of Niš. *Urban Studies*, vol. 53, no. 6, Feb. pp. 126-1277.
- Vasilevska, Lj., Zivkovic, J., Vasilevska, M. & Lalovic, K. (2020). Revealing the relationship between city size and spatial transformation of large housing estates in post-socialist Serbia. *Journal of Housing and the Built Environment*, vol. 35, pp. 1099-1121.
- Zeković, S., Perić, A., & Hadžić, M. (2025). The financialization of “the urban” in the post-socialist Serbia: Evidence from the Belgrade Waterfront

megaproject. Journal of Urban Affairs, 47(5), 1579–1598.
<https://doi.org/10.1080/07352166.2023.2239962>

Živković, J., Vasilevska, Lj. & Slavković, M. (2025). Planning framework for (re)developing public open spaces in residential neighborhoods: Case of Belgrade (Serbia),” *Proceedings of the 5th International Conference on Urban Planning – ICUP2025*, Niš, Apr. 10–11, 2025, pp. 29–36.

Закон о комуналним делатностима (Службени гласник РС, бр. 88/2011, 104/2016, 95/2018, 94/2024)

Закон о локалној самоуправи (Службени гласник РС, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 – др. закон и 47/2018)

Закон о финансирању локалне самоуправе (Службени гласник РС, бр. 62/2006, 47/2011, 93/2012, 99/2013 - усклађени дин. изн., 125/2014 - усклађени дин. изн., 95/2015 - усклађени дин. изн., 83/2016, 91/2016 - усклађени дин. изн., 104/2016 - др. закон, 96/2017 - усклађени дин. изн., 89/2018 - усклађени дин. изн., 95/2018 - др. закон, 86/2019 - усклађени дин. изн., 126/2020 - усклађени дин. изн., 99/2021 - усклађени дин. изн., 111/2021 - др. закон, 124/2022 - усклађени дин. изн., 97/2023 - усклађени дин. изн., 85/2024 - усклађени дин. изн. и 115/2025 - усклађени дин. изн.)

Закон о планирању и изградњи (Службени гласник РС, бр. 72/2009, 81/2009, 64/2010, 24/2011, 121/2012, 42/2013, 50/2013, 98/2013, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020, 52/2021, 62/2023)

Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама (Службени гласник РС, бр. 88/2011, 15/2016, 104/2016)

Правилник о посебној врсти објеката и посебној врсти радова за које није потребно прибављати акт надлежног органа, као и врсти објеката који се граде, односно врсти радова који се изводе, на основу решења о одобрењу за извођење радова, као и обиму и садржају и контроли техничке документације која се прилаже уз захтев и поступку који надлежни орган спроводи (Службени гласник РС, бр. 87/2023, 16/2024)

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Оперативне и аналитичке типологије партиципације у планирању, пројектовању и реализацији.....	9
Табела 2. Актери партиципације по облику/фази и њиховом начину укључивања	10
Табела 3. IAP2 Нивои партиципације грађана у процесу планирања и доношења одлука.....	13

СПИСАК СЛИКА

Слика 1. Партиципација грађана у урбанистичком планирању.....	20
Слика 2. Животни циклус спровођења	52
Слика 3. Актери и њихове улоге	57
Слика 4. Концептуални оквир смерница за имплементацију.....	80

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА У ПОГЛАВЉУ АЛАТИ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Информативни / едукативни алати

Састанак заједнице

<https://dnevniportal.rs/centralne-vesti/ispred-zgrade-na-aleji-marsala-tita-33-odrzana-skupstina-stanara>

Јавно оглашавање

https://www.facebook.com/photo/?fbid=122136411896241922&set=gm.369869475664332&locale=sr_RS

Писма и електронска обавештења

<https://melbournparishcouncil.gov.uk/futures-wp-invite/>

Инфо пункт

<https://niskevesti.rs/udruzenje-zeleni-zid-pokrenulo-peticiju-da-durlan-dobije-svoj-park/>

Изложбени панели

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=4926637024058666&set=pb.100064429880235.-2207520000&type=3>

Материјали за дисеминацију

<https://ministarstvoprostora.org/wp-content/uploads/2023/06/mali-vodic-kroz-planiranje-gradova-1.pdf>

Дигитална платформа

<https://www.repos-project.rs/>

Стандарди квалитета

https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/07/final_pssa_v.1_reviewed_compressed.pdf

Водичи

<http://www.pur.rs/materials/publication/307%20VODIC%20Engleski.pdf>

Приручници

<https://epica.rs/materijali/>

Типологија ЈОП-а

https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/07/indicator_11.7.1_training_module_public_space.pdf

Консултативни алати

Мапирање заинтересованих страна

<https://osmosnetwork.com/pentahelix/>

Партиципативна процена

https://www.social-life.co/blog/post/mapping_local_assets/

Улична ревизија

<https://bellab.rs/zeleni-setnja-vracar/>

Анкета

<https://www.repos-project.rs/news/repos-team-members-conducting-surveys-with-residents-in-public-open-spaces-in-serbian-cities>

Интервју

https://kawasakilab.blogspot.com/2015/09/myanmar-official-visit-satreps-workshop_8.html

Јавне консултације

<https://glasjugra.rs/predstavnici-stanara-i-opstina-medijana-na-sastanku-o-prioritetima-u-naseljima-osam-miliona-za-uredjenje-medjublokovskog-prostora/>

Јавни увид

<https://www.juznevesti.com/drustvo/uredjuje-se-stambeni-blok-na-niskom-bulevaru-po-resenju-studentkinja-gaf/>

Циљна група

<https://bellab.rs/prva-fokus-grupa/>

Форум за планирање заједнице

<https://ministarstvoprostora.org/gradjanske-skupstine/>

Округли сто

https://expeditio.org/index.php?option=com_content&view=article&id=870:okrugli-sto-gradski-trgovi-i-otvoreni-javni-prostori-kotora-4jul-u-1300&catid=106&Itemid=544&lang=sr

Радионица заједнице

https://www.facebook.com/photo/?fbid=122159577098241922&set=pb.61557257661717.-2207520000&locale=sr_RS

World Café

<https://www.pula.hr/hr/novosti/detail/27554/odrzana-participativna-radionica-world-cafe-za-izradu-plana-upravljanja-povijesnom-jezgrom-grada-pule/>

Колаборативни/ко-креативни алати

Community Workshop

<https://bellab.rs/radionica/>

World Café

<https://www.sfb.bg.ac.rs/odrzana-world-cafe-radionica-u-okviru-decorator-medjunarodnog-projekta/>

Платформа за партиципативно мапирање

<https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-online/overview>

Платформа за партиципативну дискусију

<https://www.mindmixer.com/platform>

Урбане игре

<https://cloud.urbansim.com/docs/block-model/tutorials/introducing%20workflows.html>

Технологија отвореног простора

<https://markverhijde.nl/wp-content/uploads/2025/01/Guide-Open-Space-Technology-World-Cafe-OGEU-2015.pdf>

Дигитални/е-учешће алати

Платформа за е-учешће

<https://www.govocal.com/platform-online-engagement-toolbox>

Платформа за партиципативно мапирање

<https://www.maptionnaire.com/blog/new-maptionnaire-introducing-three-essential-modules>

Платформа за партиципативну дискусију

<https://www.mindmixer.com/platform>

Платформа за партиципативно финансирање

<https://www.decidim.barcelona/processes>

Урбане игре

<https://cloud.urbansim.com/docs/general/documentation/layers.html>

Мобилна апликација за масовно прикупљање података

<https://learnosm.org/en/mobile-mapping/streetcomplete/>

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА У ПОГЛАВЉУ АЛАТИ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ

Институционални/законодавни алати

Градска уредба

<https://comune-info.net/scuoleaperte/praticare-linfrordinario/>

Грађевинска дозвола

<https://zuidas.nl/en/theme/public-space/>

Јавни конкурс

<https://www.theurbanist.org/2023/04/13/copenhagens-superkilen-a-model-for-culturally-diverse-public-spaces>

Урбана комасација

https://urbanitarian.com/masterplans_post?id=399

Јавни простори у приватном власништву (ЈППВ)

<https://www.hamburg-tourism.de/sehenerleben/hamburg-maritim/ueberseequartier/>

Оквир за мониторинг и евалуацију

<https://development.asia/explainer/participation-tools-pacific-part-6-monitoring-and-evaluation>

Финансијски/инвестициони алати

Субвенције за запошљавање

<https://www.uia-initiative.eu/en/uiacities/milan>

Инвеститорска надокнада

<https://www.across-magazine.com/lovtmunich-district-development-in-munichswerksviertel/>

Директна куповина или откуп земљишта

<https://www.gabarcelona.com/blog/superblocks/>

Накнада за утицај развоја

<https://www.batiactu.com/edito/zac-clichybatignolles---le-projet-devoile-aux-riv-33174.php>

Закуп земљишта

<https://www.city-guide-stockholm.com/en/experiences-to-live/rest-andrelaxation/article-tantolunden-parkimmersion-in-the-heart-of-stockholm-sallotment-gardens-7.html>

Такса за заштиту животне средине

<https://www.risa-hamburg.de/projekte/projekte-detailansicht/trabrennbahn-farmsen>

Фондови Европске уније

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10901-021-09864-7>

Зоне унапређења суседства

<https://doi.org/10.1080/17535069.2016.1212087>

Пилот-пројекат

<https://hmark.no/en/launch-of-the-pilot-project-city-homes-for-all/>

Економски алати

Ослобађање или умањење корисничких накнада

<https://oppla.eu/casestudy/28829>

Програми подстицаја у зонирању

<https://www.neighborhoodguidelines.org/quality-program-malmo-sweden>

Пореске олакшице за пословање

<https://una.city/nbs/hamburg/green-roofshamburg>

Пренос права на изградњу

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14649357.2023.2239215>

Шаблон за прелиминарни финансијски план

<https://ebbsfleetgardencity.org.uk/governance>

Дигитални алати за сарадњу/мониторинг

Платформа за међуинституционалну координацију заснована на облаку

<https://www.radency.com/urban-planning-platform-case-study>

Онлајн стручни састанци

<https://polario.app/en/holding-club-meetings-online-how-clubs-can-meet-digitally-legally-compliant-and-efficiently/>

Интегрисани систем скупова података и база података

<https://www.en.urbandataplatform.hamburg/about-the-urban-data-platform-hamburg>

Сензори за прикупљање података о животној средини

Jansson, M., & Randrup, T. B. (Eds.). (2020). Urban open space governance and management. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429056109>

Алати за едукацију/информисање

Састанак са заједницом

<https://www.juznevesti.com/drustvo/stanari-leskovacke-dubocice-zelimo-obustavu-planirane-gradnje/>

Дигитална платформа

<https://openfuture.eu/tag/digital-public-space/>

Обавештења путем е-поште

<https://ministarstvoprostora.org/gup-beograda-2041-primedbe/>

Приручници

<https://www.urbel.com/uploads/news/Priruc%CC%8Cnik%20za%20urbanizaciju.pdf>

Програм стручног усавршавања

<https://www.klarairosa.com/en/unfold-fellowship-program-for-artistic-interventions-in-public-space-community-contexts/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711.4/.7(035)
712.25(035)

(РЕ)КРЕИРАЊЕ јавних отворених простора у стамбеним подручјима : водич за партиципацију и имплементацију / аутори RePOS тим. - Ниш : Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет, 2026 (Ниш : Графика Галев). - 122 стр.: илустр.; 17 x 24 cm

Насл. изворника: (Re)creating Public Open Spaces in Residential Areas. - На врху насл. стр.: Пројекат: Реинтегрисање јавног отвореног простора у стамбеним подручјима: промена парадигме планирања и перспективе пројектовања за отпорну урбану будућност – REPOS. - Тираж 40. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 114-116.

ISBN 978-86-82810-28-5

а) Градови -- Просторно планирање б) Јавни простори -- Урбанистичко планирање

COBISS.SR-ID 194618633